Mahmut Bilge

Yezidiler

Tarih-İbadet-Örf ve Adetler

Yayına Hazırlayan: Ahmet Taşğın

KALAN YAYINLARI

Bu kitabın yayın hakları
Kalan Basım, Yayın, Dağıtım, Müzik, Üretim, Paz. A.Ş.'ne aittir.

Birinci Basım: Temmuz 2002

Teknik Hazırlık: Kalan Yayınları

Baskı: Berkay Matbaası

ISBN: 975-8424-33-5

Kalan Yayınları: 31

Kalan Basım, Yayın, Dağıtım, Müzik, Üretim, Paz. A.Ş.
Mithatpaşa Cad.34/F Kat: 8 No: 50 Kızılay Ankara
Tel-Faks: (0.312) 434 08 47

Mahmut Bilge

Yezidiler

Tarih - İbadet - Örf ve Adetler

Yayına Hazırlayan:
Ahmet Taşğın

Kısaltmalar

a.s.	Aleyhisselam
age.	Adı geçen eser
b.	Bin
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
H.	Hicri
K.S.	Kaddesallahu Sırruhu
M.	Miladi
No	Numara
R.A.	Radıyallahu Anh
s.	Sayfa
s.s.	Sayfalar
v.s.	vesaire

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 4
Yayına Hazırlayanın Önsözü 7
Mahmut Bilge'nin Hayatı ve Eserleri 12
Yazarın Önsözü 15
Yezidiler ve Yezidilerin Menşei 17
Yezidilerin Tarih Sahnesine Çıkışları 20
Müsafir Oğlu Şeyh Adi'nin Hal Tercümesi 23
Şeyh Adi'nin Kabri 28
Bu Kavme Neden Yezidi Denmiştir? 30
Yezidiler Şeytana Nasıl Taparlar? 32
Yezidilerin Oturdukları Yerler ve Nüfusları 33
Yezidilerin İnanışlarına Dair Bazı Temel Prensipler 35
1- Yaratılış 35
a- Alemin Yaratılışı 35
b- Beşer 37
c- Tufan 38
d- Fedai 38
e- Sancaklar 39
2- Hayır ve Şer (İyilik ve Kötülük) 39
Yezidilerin Kitapları 42
Birinci Fasıl 42
İkinci Fasıl 44
Üçüncü Fasıl 45
Dördüncü Fasıl 45
Beşinci Fasıl 45
Yezidilerde Reis ve Din Büyükleri 46
a) Mir-i Şeyhan 46
b) Fakir 46
c) Köçek 47
d) Pir 47

e) Şeyh 47
f) Kaval 47
g) İmam 47
Yezidilerde İbadet 48
a) Namaz 48
b) Oruç 51
c) Hac 51
Yezidilerin Örf ve Adetleri 54
a) Evlenme 54
b) Boşanma 55
c) Sünnet 55
d) Kirve 56
e) Ahiret Kardeşliği 56
Yezidilerde Yasaklar 57
a) Yiyecekler 57
b) Giyecek 57
c) Saç-Sakal Tıraşı 57
d) Okuma Yazma 57
e) Mekanlar 58
f) Söylenilmesi Yasak Olan Kelimeler 58
Ölü ve Cenaze 59
Ruhların Tenasühü 60
Sosyal Hayatta Yezidilerin Rolleri 61
Yezidilerde İlim ve Tahsil 63

Ek I
Şeyh Adi B. Müsafir El-Hakkari 64
Ek II
Adi Bin Müsifir El-Hakkari 66
Ek III
Adi Bin Müsafir El-Hakkari 69

Kaynaklar 70

Yayına Hazırlayanın Önsözü

Türkiye'deki Yezidiler konulu çalışmalara bir yenisinin katılması, gösterilen ilgisizlik ve yapılan çalışmaların azlığı göz önüne alındığında anlamlı ve önemlidir. Özellikle Yezidilerin yaşadıkları Güneydoğu Anadolu Bölgesi göz önüne alındığında bu çalışma daha da önemli hale gelmektedir. Çünkü Yezidiler konulu bu çalışma Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde müftü olarak görev yapmış olan Cizreli bir din adamı tarafından hazırlanmıştır.

Eser, Mahmut Bilge'nin izah ettiği gibi kendisinden Yezidiler hakkında bilgi almak isteyenlerin çokluğu nedeniyle kaleme alınmıştır. Bu konuda kendisinden o kadar çok talep olmuş ki hatta bir keresinde Ağrı hakimlerinden birisi kendisinden bilgi isteyince ona uzunca bir mektupla cevap vermiş. Topladığı bilgiler ve konuşma imkanı bulduğu Yezidiler'den elde ettiği bilgilerden de yararlanarak bu eseri hazırlamıştır.

Mahmut Bilge'nin Yeziler isimli eseri hakkındaki ilk bilgiye Abdullah Yaşin'in Bütün Yönleriyle Cizre[1] adlı eserinde rastladık. Abdullah Yaşin, adı geçen eserinde Cizre'nin Meşhurları başlığı altında Mahmut Bilge'den bahsetmektedir. Hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi vermektedir. Haklarında bilgi verilen bu eserler arasında Yezidiler adlı eser de mevcut idi. Bilahare Abdullah Beyle irtibata geçerek yazarı ve eser hakkında bilgi aldık. Aynı zamanda

1) Abdullah Yaşin, Bütün Yönleriyle Cizre, Cizre: 1983, s. 160-162.

eğer varisleri elinde bu eser mevcut ise üzerinde çalışmamız hususunda yardımcı olmalarını da talep ettik.

Bunun üzerine eseri görmek için Mahmut Bilge'nin torunu Salih Bilge ve Mahmut Bilge'nin kızı ve Salih Beyin annesi Behiye Hanım ile görüştük. Müteaddit defalar görüşmemiz neticesinde eserin bir nüshasını yayına hazırlanmak üzere aldık. Eser üzerinde çalışmaya başladık. Bu esnada Mahmut Bilge'nin sayılı öğrencilerinden Abdülkerim Özervarlı Hocaefendi ile görüştük ve hocası hakkında kendisinden bilgi talep ettik.

Yazar hakkındaki bilgilerimize ailesi, öğrencileri, dostları, yazılı kaynaklar ve Diyanet İşleri Başkanlığı personel dosyasını ve Hürriyet Gazetesi'nde hakkında yayınlanan bilgileri de ekledik.

Bizim araştırmamızın bu şekilde devam etmesi Mahmut Bilge'nin akrabalarını, öğrencilerini ve dostlarını son derece sevindirdi ve heyecanlandırdı. Çünkü yazar hayattayken yayınlanmak üzere bu eseri hazırlamıştı ve yayınlayamamıştı. Ayrıca kendisi hayattayken yine üç eserini yayınlamıştı. Böylece bu çalışma ile hem onun yarım bıraktığı bir çalışmasını yayınlamış olacağız hem de uzun zaman sonra eserlerinin dördüncüsü de yayınlanmış olacaktır.

Kısa zamanda eser üzerinde çalışmaya başlayarak yazarın kullandığı kaynakları gözden geçirdik. Tespit edilen kaynaklardan kütüphanemizde olmayan eserlerin temini yoluna gittik. Bunlardan özellikle kütüphanemizde olmayan bir tanesini belirtmek istiyoruz. Çünkü yazarın bahsettiği kaynaklardan birinin tek nüshası Viyana Devlet Kütüphanesi'nde idi. Adı geçen eserin temini yolunda gerekli girişimlerde bulunduk ve Viyana'da din görevlisi olarak bulunan Değerli Hasan Çağlar Beye ulaştık. Hasan Bey, binbir zahmete katlanarak istediğimiz kısmın mikrofilmi ve fotokopisini gönderdi. Bu anlamlı ve unutulmaz erdemli tavrından ve yardımseverli-

ğinden dolayı kendisine teşekkür ederiz.

Yazarın kullandığı dipnotların dışında dipnotların bir kısmı tarafımızdan konuldu. Bunu yazarın dipnotundan ayrıştırmak için (A.T.) şeklinde gösterdik. Yazarın metin içerisinde verdiği bazı kaynakları olduğu gibi dipnota indirdik. Bununla beraber yazarın özellikle kaynakları yazar ve eser adı şeklinde verdiği dipnotlarına cilt ve sayfa numarası ekledik. Ayrıca kullandığı kaynakları arasında Türkçe'ye çevirileri olanlarını vermeyi tercih ettik. Türkçe olmayanlar da ise elimizde olan eserlerin ilgili sayfalarını tespit edip verdik. Böylece dolaylı da olsa özellikle ilk kaynaklar bakımından Türkçe'de neler olup olmadığı hususunda ilgililere bilgi vermiş olduk.

Yine yazarın eser içerisinde kullandığı kısaltmalar için ayrıca kısaltmalar listesi koyduk. Bunların dışında yazarın eserde göstermiş olduğu kaynakların tam metin çevirilerini EK'ler bölümünde verdik. Çünkü ülkemizde Yezidiler konusunda yapılan çalışmalarda kaynak olarak daha çok Batı dillerinde yapılan araştırmalar ve Doğu dillerinde yazılmış olan eserler kullanılamamaktadır. Kullanılamayan bu eserlerin bir kısmında, dilinin Arapça olması münasebetiyle araştırmacılar tarafından istifade edilememekteydi. Bu nedenle Arapça olan bu eserlerdeki ilgili bölümleri çevirip araştırmacıların istifadesine sunduk. İstifadeye sunulan bu eserlerin her biri aynı zamanda Yezidilik konulu bütün eserlerin temel kaynaklarıdır. Bu eserlerin bazılarının kullanımı ise daha çok Batı kaynaklarından aktarma veya tahkik ve neşr şeklinde Batı dillerine aktarılanlar, çevrilenler şeklinde olmasından dolayı yararlanılmıştır. Bu ikinci elden ulaşmayı bir nebze olsun azaltmak maksadıyla çevirilerini vermeyi uygun bulduk.

Ayrıca yukarıda belirttiğimiz hususu göz önüne alarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Araştırma Görevlisi

Eyyüp Tanrıverdi ile birlikte bir proje kapsamında Arap dünyasında Yezidiler ile ilgili ve konunun başvuru kaynaklarından kabul edilen eserleri Türkçe'ye kazandırmaya karar verdik. Şimdilik Ahmet Teymur Paşa'nın El-Yezidiyye adlı eseri üzerinde çalışmaya başladık ve son düzeltmeleri yapmaktayız. İkinci sırada olan İsmail Bek Çöl'ün El-Yezidiyye adlı eserinin çevirisini de bitirmek üzereyiz.

Yazarın özellikle çevreden gelen talep üzerine hazırladığı eserinin önemli kaynakları arasında bizatihi görüşüp konuştuğu, hatta bazı duaları dahi kendisinden yazdığı Kavallar da vardır. Kavallardan bin bir güçlüklerle yazdığı bu dualar da eserin kıymetini bir kat daha artırmaktadır.

Yazıldığı dönem, yazarın tarafsız olma isteği ve Yezidileri olduğu gibi anlatma gayreti dikkate alındığında eserin önemi bir kat daha artmaktadır. Bir de Diyanet Teşkilatı mensubu bir görevlinin çevresindeki farklı inançlara sahip olan kişilerle olan ilişkileri, onları tanıma, tanıtma gayreti ve bu gayretine de objektiflik kazandırması ülkemizin hem muhtaç olduğu hem de arzuladığı amaçlarındandır.

Dolayısıyla bu çalışmanın belirgin sonucu iki noktada ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, Yezidiler konulu yeni bir çalışmanın su yüzüne çıkarılması, diğeri de Mahmut Bilge gibi önemli bir şahsiyetin tanıtılmış olmasıdır. Bizim bu çabamız, yazarın görüşlerine katılıyoruz anlamına gelmiyor. Bilakis hem eseri, hem de yazarını gün ışığına çıkarmış olduk. Tabii Yezidiler konusu ülkemizde hemen hiç çalışılmayan konulardan birisidir. Ayrıyeten bu çalışmaların bir kısmı istisna edilirse, yeterli olmayışı gayretimizi daha da anlamlı kılmaktadır.

Mahmut Bilge'ye ait bu eserin yayına hazırlama aşamalarında

birçok kişinin yardımlarını gördük. Bunların çoğunun adını burada yazınam mümkün olmayacak. Fakat bazılarının isimlerini vermeden edemeyeceğim. Bunlardan özellikle Abdullah Yaşin, Salih Bilge, Behiye Bilge, Abdülkerim Özervarlı, Lokman Özervarlı ve Doç. Dr. Sait Özervarlı'ya eserin incelenmesi ve yayınlanması hususundaki yardımları, Prof. Dr. Hulusi Kılıç Beyi ve Sevgili Eyyüp Tanrıverdi'ye eserin hazırlanması hususundaki yardım ve cesaretlendirici tavırları ile göstermiş oldukları yakınlıktan dolayı teşekkürü bir borç biliriz.

Uzun süre önce yayına hazırlanan bu eser, maddi yetersizlik nedeniyle yayınlanamamıştı. Eserin yayınlanması için maddi katkı sağlayan vefakâr, fedakâr ve bilim aşığı Sayın Suat Öğül Beyefendiye şükran ve minnet borçluyuz.

Eserin katkı sağlayacağı umudu ile...

Mahmut Bilge'nin Hayatı ve Eserleri

Mahmut Bilge 1904'te Cizre'de dünyaya geldi. Bilge ailesi bireyleri arasında alim, müderris ve müftüler bulunmakta idi. İlmi bir havanın teneffüs edildiği bir ailede doğmuş olmanın bir sonucu olarak ailenin geleneğine uyup ilmiye sınıfına dahil olmuş.

Babası müderris Abdurrahman Efendi'den dini ilimleri okumuştur. Özellikle Arabi ve Farisi tahsilini babasından görmüş ve 1922 yılında babası Abdurrahman Efendi'den icazet almış.

İlkokulu, 1919 yılında Cizre'de pekiyi derece ile tamamlamış.

Ortaokulu, 1961 yılında Trabzon İmam Hatip Lisesi'nin orta kısmını tamamlamış.

1963 yılında Trabzon İmam Hatip Lisesi'nden pekiyi derece ile mezun olmuş.

1962 yılında Hac'ca gitmiştir.

Uzun süren memuriyet hayatında:

On yıl kadar ilkokul öğretmenliği,

Bir yıl kadar Belediye Başkatipliği ve Muhasebeciliği,

On iki yıl kadar Nüfus memurluğu, (1934 yılından 1946 yılına kadar altı yıl Nusaybin, üçer yılda Kızıltepe ve Cizre'de, 1946 yılından 1948 yılına kadar da Mardin'de Nüfus Başkatipliği) yapmıştır.

1948 yılından itibaren Cizre, Birecik ve Silopi'de yirmi üç yıl müftü olarak görev yapmıştır.

Mahmut Bilge, 5.4.1974 yılında Cizre'de vefat etmiş ve aile

mezarlığına defnedilmiştir.

Eserleri:

Mahmut Bilge hayattayken eserlerinden üç tanesini bastırmıştır. Bunlar:

1-Ay Risalesi, Ankara: 1963.

2-Resulü Ekrem Muhammed Mustafa'nın Nüfus Hüviyet Cüzdanı, Ankara: 1965.

3-Nuh (A.S.) ve Tufan, Ankara: 1965.

Basılı olan eserlerinden Ay Risalesi'nde dile getirdiği düşüncelerinden dolayı "Cizre Müftüsü İnsanların Aya Gitmeleri An Meselesi Diyor" başlığı altında Hürriyet Gazetesinin 21 Mayıs 1961 yılındaki nüshasında haber olmasından dolayı önemli tepkiler almıştır. Geleneksel halk inançlarına göre aya gitmenin mümkün olamayacağı gibi güçlü bir inanç yaygınken Mahmut Bilge bu inancın Kuran'a aykırı olduğunu ve bilakis Kuran'da dahi aya gidilebileceğini delilleriyle anlatıyor. Bunun üzerine birçok müftüden kendisini destekler mektuplar alıyor.

Rasuli Ekrem Muhammed Mustafa'nın Nüfus Hüviyet Cüzdanı adlı eserinde ise, uzun süre nüfus memurluğu yaptığı için Hazreti Muhammet için de bir nüfus cüzdanı hazırlamaya karar verir. Bu eser Hazreti Muhammet'in soy kütüğü mesabesindedir.

Nuh Tufanı isimli esere gelince, Cizre'nin Hazreti Nuh'un tufanı ve tufandan sonra gemisinin Cizre'ye yani Cudi Dağında durduğu ve izlerinin ise hâlâ var olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır.

Basılı olan bu eserlerin dışında risale ve kitap halinde hazırlanmış birçok eseri daha vardır. Bunlardan bazıları ise:

1-Tefsir İlminde

2-Hadis İlminde

3-Siyer ve Şemail İlminde
4-Akait ve Kelam İlminde
5-Maani İlminde
6-Edebiyat ve Şiir
7- Nahiv ve Sarf İlminde
8-Tarih ve Teracim-i Ahval
9-Ahlak İlminde
10-Mantık İlminde
11-Rüya İlmi ve Fal
12-Sosyoloji İlminde şeklinde konu başlıklarıyla verilmiştir.

Mahmut Bilge'nin öğrencisi Abdülkerim Özervarlı'nın hocası hakkında anlattıkları ise şöyledir: 'Hocam, çok vakur, alicenap ve heybetli idi. Bununla beraber pek mütevazi ve cana yakındı. Yürürken herkese tebessümle selam verirdi. Hastaları ziyaret ederdi. Cenazelere katılır ve cenaze alayına mezara kadar eşlik ederdi. Ekser zaman biz öğrencileriyle gezerdi. İki parmak bizden önde giderdi. Yolda hep ilmi meseleri konuşurduk. Nükte, muamma çözerdi, sual sormayı çok severdi ve sorduğu sorulara kendisi hemen cevap verirdi.

Hocam, aynı zamanda kuvvetli bir şair idi. Pekçok kaside ve manzumeleri mevcuttur.'

Yazarın Önsözü

Bölgemizde ve yakınlarımızdaki yerlerde (Yezidi) denilen bir millet yaşamaktadır. Kendilerine göre bir dine mensupturlar. Hatta kendilerini Müslüman sanırlar. Fakat İslamlıktan uzaklaşmış bir duruma girmişlerdir. İnançları, ibadetleri, gelenekleri, dini hükümleri bambaşkadır. Mensuplarının çoğu dahi kendi dinlerini bilmezler. Çok defa bunlarla konuşup görüştüm. Kavalların dahi dinleri hakkındaki bilgileri kıttır. Ya bilmezler, ya da saklarlar. Bunları çok inceledim. Sordum, hulul ettim. Az şeyler kaptım. Yezidiler hakkında yazılan birçok eserleri gözden geçirdim. Nihayet şu birkaç sayfalık eseri, Yezidiler hakkında az fakat öz bir bilgi toplayarak risale halinde bastırdım. Yezidiler hakkında bana zaman zaman sorular geliyordu. Bildiğim kadar cevap verir, yazar gönderirdim.

Mesela: Bu konuda, Ağrı ili Hukuk Hakimi Ali Haydar Semercioğlu Beye 5-6 sayfa bir yazı yazarak isteği üzerine gönderdim'. [1] Yezidiler hakkında hayli bilgi verdim.

Hülasa birçok yerlerden böyle mektuplar aldım. Kimisine bilgi verdim. Kimisine mazeret beyan ettim. Bu kere bu risaleyi yazmakla bu konuya merak saran arkadaşlara genel bir cevap vermiş oluyorum, ayrıca arzularını yerine getirmekle sevinç duyuyorum. Bilhassa dinleri hakkında hiç bilgisi olmayan veya pek az bilgisi bulunan Yezidilerin kendilerine de tam bir malumat vermeğe çalışıyo-

1) Yazarın bahsettiği bu mektup kendi arşivinde mevcuttur.

rum. Onlar da dinlerine muttali olduktan sonra kendi nefisleri ile muhasebeye geçerler. Bu risaleyi yazmakla her halde büyük bir mükafata ve sevaba nail olacağımı ümit ederim. Bu kere Allah'ın yardımı ile konuya geçiyorum.

Cizre 1969

Yezidiler ve Yezidiliğin Menşei

Tarihçilerin bir kısmı Yezidileri, Emevi halifelerinden Muaviye oğlu Yezid'e, diğer bir kısmı da Farsça Allah demek olan Yezdan'a veya yine Allah demek olan İzzet'e, diğer bir kısmı da İran'da bulunan Yezdücerd şehrine, diğer bir kısmı da Üneyse oğlu Yezidi Hariciye nispet ederler. Bunu da Yezidi kelimesinden delalet ederler. Yezdan'a nispet edenler bu dini ayrı bir din olarak kabul ederler. Lakin mühim bir tarihçiler, bu dini Müslümanlıktan bozulmuş bir din olarak kabul ederler. Yezd şehrine nispetleri sebebi ise Yezidilerin orada çokça bulunmaları veya bu dinin oradan zuhuru olarak tevil edilir.

Emevi halifeleri zamanında Şam'da zuhur eden Yezidilerin Halidiye, Dümbüliye, Mahmudiye, Tasniye, Pespaniye, Keşaniye adlarında kabileleri vardı. Bugün en meşhur kabileleri ise Musiyan, Şarkıyan, Sincariye vs.dir.

Bunlar Şam'dan bu havaliye gelmişlerdir. Ve dinlerini yaymaya başlamışlardır.

Bunlar, Müsafir oğlu Şeyh Adi'nin tebası ve müritleri olduklarını iddia ederler.

Semavi kitapları inkar ederler ve şeriatları tanımazlar; bu şeriatların, alemin nizamı için insanlar tarafından yazılmış olduğunu iddia ederler.

Yezidiler içkiyi helal bilirler.

Onlarda İslam'daki namaz ve oruç haramdır.

Bunların şeyhlerine Fakir denir. Fakirler hep Şeyh Adi'nin kardeşi Berakat'ın sülalesindendirler. Şeyhlerine her şeyleri mubahtır.

Onlara göre Cenab-ı Hak yer, içer, uyur.

Hıristiyanları severler ve bazı itikatlarını beğenirler.

Yezidiler şer ve fitnenin defi için Kelime-i Şahadet getirmekte bir beis görmezler.

Şeyh Adi'yi bütün nebilere tercih ederler.

Hak Teala'nın azametine, Resulü Ekrem'in (a.s) şerefine aykırı bazı hikayeleri vardır.

İblisi bütün meleklerden üstün görürler. İblis hakkında kötü söz söyleyeni kafir bilirler.

Muaviye oğlu Yezid'i nebilerden üstün görürler. Hazreti Hasan, Hüseyin ve sülalelerini sevmedikleri gibi alimleri de sevmezler. Şeyhleri, erenleri, müritleri severler.

Kutsal kabul edilen yerlere ve adlara secde ederler.

Yezidiler inançları bakımından dört bölümde ele alınabilir:

Birincisi: Şeyh Adi'yi Yezid'e tercih ederler.

İkincisi: Yezid'i, Şeyh Adi'ye tercih ederler.

Üçüncüsü: Şeyh Adi'nin Allah olduğuna inanırlar.

Dördüncüsü: Şeyh Adi'nin, Allah'ın, peygamberi, veziri, müşaviri olduğuna ve Şeyh Adi olmaksızın hiç bir şey yapamadığına inanırlar.

Şeyh Adi'yi, Şeyh Hadi şeklinde telaffuz ederler.

Hakkari dağlarında Musul ili dahilinde, Dicle nehrinin sol kıyısında otururlar. Musul ili yakınlarında Laleş isminde bir köy vardır. Ayrıca Laleş ise Yezidilerin Kabe'si sayılır. Çünkü Şeyh Adi'nin mezarı buradadır. Laleş'deki Akpınar adındaki su ise Yezidiler tarafından Zemzem olarak kabul edilmektedir.

Laleş'te daima yüksek rütbeli bilginleri vardır. Her zengin Yezidinin, yılda bir kere bu din adamlarını ziyaret etmesi lazımdır. Bu bilginlerine saygı göstermeyen, onlara para toplamayan ve secde etmeyen kafirdir.

Resulü Ekrem (a.s): 'Ümmetim yetmiş üç kısma ayrılacaktır. Birisi hidayettedir. Diğerleri hep ateştedir' buyurmuştur'.[2]

2) Abdüsselam Efendi, Ümmü'l-İber, Varak, 117a-117b, 118a. Abdüsselam Efendinin, Ümmü'l-İber isimli eserinden ilk defa Mehmet Şerafettin bahsetmiştir. Mehmet Şerafettin, Darü'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuasının dördüncü sayısında Yezidilerle ilgili kısmı çevirerek mecmuada yayınlamıştır. Yayınladığı bu bilgiyi ise daha önce üçüncü sayıda Yezidiler hakkında verdiği bilgiye ilave olarak neşretmiştir. Abdülselam Efendinin eserinin bilinen iki nüshası vardır. Mehmet Şerafettin'in yukarıda adı geçen çevirisine esas aldığı nüshasının dışında, bilinen diğer nüshası da Mardin Müzesindedir. Mardin İl Halk Kütüphanesinde bulunan yazma eserlerin bölge yazma kütüphanesine aktarımı esnasında kütüphanede bulunan diğer nüsha Mardin Müzesine devredilmiştir.

Daha sonra eserin Mardin Tarihi bölümü, yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır: Süleyman Baybara, Abdüsselam Efendi, Hayatı, Eserleri, Ümmü'l-İber'in Tercemesi ve Dil Yönünden İncelenmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1994. (A.T.)

Yezidilerin Tarih Sahnesine Çıkışları

İslamiyet başlangıcından itibaren eski dinlerden arta kalan inançların etkileri, hurafe ve batıl inançları yok ettiyse de bazı küçük topluluklarda (Müslüman illeri dahilinde) bu tip hurafe ve kötü geleneklerin geçerli olduğunu görmekteyiz. İşte o zamandan beri mevcut olan, bir takım sahte mezhep ve batıl inançlar, kavimden kavime intikal suretiyle, asırlar sonra kendilerini yeniden göstermeğe başlamışlardır. Asrı Saadetten ve bilhassa ilk dört halife döneminden sonra dal budak salan ve birçok adlarla anılan mezhep ve görüşlerden faydalanarak kendi sakat inançlarını da o arada tam bir serkeşlik ile su yüzüne çıkarmağa muvaffak olan bazı kitlelere rastlamaktayız.

Yezidiler de bu şekilde ve yukarda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı ancak son zamanlarda tarih sahnesine çıkabilmiş, bulundukları yerlerde ise azınlık olagelmişlerdir.

Yezidilerin şimdi bulundukları topraklarda eski zamanlarda Tirhaya[3] denilen Mecusi bir millet otururdu. Bunların, İran'ı Müslümanların fethinden sonra kaçarak Hulvan dağlarında saklanan kavimler oldukları sanılmaktadır. Fakat bunlar, yukarda belirttiğimiz gibi kuvvetli Müslüman oluşları ve onlardan korktuklarından İs-

3) Tirhaya ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: İbni Kesir, El-Bidaye ve'n-Nihaye (İslam Tarihi), c. 12, Çev., Ahmet Ağırakça- Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987, s. 177-178. (A.T.)

lam'ı kabul etmiş gibi görünmeye mecbur kalmışlardır. Hatta bugün de Yezidilerde İslam akidelerinin büyük bir kısmı bozulmuş şekliyle vardır. Zaman geçtikçe yeni yetişen nesil, eski Mecusi dinini unutarak İslamiyet ile karışık gördükleri dini kabul etmeğe başladılar.

Eskiden, kavimlerin hidayet, tenvir ve talimleri için birçok kimseler mürşit sıfatıyla bu kavimlerin arasına girer, gezer yeni bir tarikat ile çalışır çok defada orada ölür giderdi. Fakat geride birçok halifeler bırakırdı. Müritler ve halifeler pirlerinin merasimine devam ederlerdi. Bazen milli dinin kaideleri İslam kaidelerine karışarak tuhaf bir şekil alırdı. Yezidi tarihinde Müsafir oğlu Adi de bu büyük mürşitlerden birisidir. Bu mürşitler, insanlardan ayrılarak ücra bir yere giderek orada bulunan iptidai ve cahil insanları irşada başlarlardı. O yerde bulunan kimselerde bu mürşitlerin salahlarına inanarak kendilerine saygı gösterirler ve onlara itaat ederlerdi. Bazen müritlerin şeyhleri hakkındaki itikatları ifrat derecesine vararak aklın, dinin kabul etmeyeceği bir sonuca varırdı. Mürşit de tenvir ve irşatta vaaz ve hutbelerle iyi bir tesir yapardı. O öldükten sonra halifeleri aynı şekilde hareket ederlerdi. Lakin o kavim asıl ve doğru yoldan saparlardı. İşte Yezidilerin ataları olan Tirhayalar, tevhitten uzak bir inanca mensup idiler. İslamlık aralarına girmesine rağmen bu eski inançları hala ruhlarında mevcuttu.

Abbasoğulları, Emevileri katlettiler. Bu katliamdan kurtulanlar her tarafa kaçtılar. Müsafir oğlu Adi'de Şam'dan kaçarak Irak'ın kuzeyinde bulunan Şengal[4] dağları ile çevrilmiş Laleş vadisine sığındı ve burada bir tekke yaparak Adeviye[5] tarikatını kurdu. Bu tarikat sonradan Yezidilik adı ile şöhret buldu. Tarikata birçok Arap

4) Sincar dağları. (A.T.)
5) Adeviye: Adeviye tarikatı adını, Adi b. Müsafir'e nispetle almıştır. (A.T.)

ve Kürt intisap ederek tarikatın bunlar arasında revaç bulmasını sağladılar. Şeyh Adi, muttaki iyi bir insandı. Hiç evlenmedi. Hicri 550 tarihinde öldüğünde 90 yaşlarında idi. Vefatından sonra kardeşi Şeyh Berakat'ın oğlu ikinci Adi tarikatın başına geçti. Onun zamanında Yezidilik, Anadolu sınırına kadar yayıldı. İkinci Adi'den sonra yerine oğlu Şeyh Hasan geçti. Yezidilik Şeyh Hasan zamanında en parlak dönemine ulaştı. Müritlerinin sayısı 80.000 ulaştı. Endişe yaratan bu kuvvete karşı Musul emiri Zengi Umadettin savaş açtı. Umadettin'in veziri Bedrettin Lü'lü komutasındaki ordu Şeyh Hasan'ı büyük bir hezimete uğrattı. Öyle ki Bedrettin Lü'lü, Şeyh Adi'nin mezarını kazarak kemiklerini yaktı'.[6]

6) İbn Fuvati, Havadisü'l-Camia, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1997, s.315; Bedrüddin el-Ayni, Ikdü'l-Cüman, Tahkik, Muhammet Emin, c.,2, Kahire: 1988, s. 331. (A.T.)

Müsafir Oğlu Şeyh Adi'nin Hal Tercümesi

Bütün tarihçilerle neseplere dair yazılan kitap sahipleri, Şeyh Adi'nin dindar, zahit ve iyi bir adam olduğunda birleşmişlerdir. Tarihçilerin büyük bir kısmı Şeyh Adi'nin Mervan'ül-Hakem'in sülalesinden olduğunu kayıt etmişlerdir. Bu zat, Adeviye tarikatının mucidi ve Piridir. Şeyh Adi, Suriye'nin Baalbek kasabasına bağlı Beytifar adındaki köyde doğmuştur. Doksan yaşlarında vefat etmiştir. Bütün hayatını züht ve takvada geçirmiştir. Babası olan Müsafir de çok iyi bir zattı. Allah'a ibadet etmek üzere insanlardan ilgisini keserek bir ormanlıkta tam kırk yıl kalmıştır.[7]

Kırk yıldan sonra şöyle bir rüya görmüş: 'Gaybtan bir ses kendisine demiş ki: 'Bu ormandan çık, evine git, karınla temasta bulun. Allah hazretleri sana bir oğlan verecek, bütün dünyaya şan salacak ve adı yayılacaktır.' Müsafir, bu rüyadan sonra ormanlığı bırakarak evine gelmiş ve karısı ile temasta bulunmak istemiş ise de karısı ona: 'Minareye çık geldiğini halka ilan et, ondan sonra' demiştir. Bunun üzerine Müsafir, minareye çıkmış ve: 'Ey halk! Ben Müsafir'im, evime geldim. Kısrağıma binmek için emir aldım. Her kim bu gece kısrağına binerse Allah ona veli bir oğlan verecektir', diye bağırmıştır. Bir çok kimse onun sözüne riayet etmiştir. O gece üç yüz on üç velinin dünyaya geldiği söylenmektedir'.[8]

---

7) Tadifi, Kalaidü'l-Cevahir (Cevherden Gerdanlıklar), Çev., Naim Erdoğan, İstanbul: Sinan Yayınevi, 1972, s. 315. (A.T.)

8) Tadifi, age., s. 312-313.

Kalaidü'l-Cevahir adlı kitabın müellifinin deyişine göre: 'Şeyh Adi'nin doğumu sırasında bir çok olağanüstü olaylar olmuştur. Ezcümle: Şeyh Adi, anasının karnında iken veliler kendisine selam vermişlerdir. Kendisi de doğduktan sonra selamlarının cevabını vermiştir. Daha yeni doğduğu halde konuşmuştur'.[9]

Şeyh Adi, çok iyi yetişmiş o zamanın en büyük bilginlerinden ilim almış, o zaman bir ilim merkezi olan Bağdat'a gitmiş, ilim tahsil etmiştir. Seyit Ahmet Rufai (K.S), Şeyh Abdülkadir Geylani (K.S.), Ali Hiti gibi büyük zatlarla temasta bulunmuştur. Daha tahsilde iken büyük bir şöhret sahibi olmuştur. En son Hakkarî[10] dağlarında inzivaya çekilmiştir.

Adi, Hakkari'nin dağlarında bulunan ormanlarda, mağaralarda yalnız başına yaşamaya uzun zaman devam etmiştir. O bölgedeki insanlar, kendisine tabi olmuşlardır. Hülasa birçok kimseler, Şeyh Adi'nin zühdünden, takvasından bahsetmişlerdir'.[11]

Ahali, Şeyh Adi'ye fazla iltifat ettiler. Bunun üzerine inzivadan çıkarak halkı irşat ve tenvire başladı. Git gide müritleri çoğaldı. Her şeye hatta Şeytana bile lanet etmenin haram olduğunu söyledi. Çünkü oradaki halkın herkese sık sık lanet okuduklarını görünce lanet etme itiyadını kaldırmak için, bu kelimeyi Şeytan hakkında dahi olsa ağızlarına almayı yasak eyledi. Bilahare, Yezidiler bu sözü mesnet alarak Şeytana lanet okumanın haram olduğunu dini inanç olarak kabul ettiler.

Şeyh Adi'den hayli zaman sonra artık Şeytanın tekvin ve yaratma işinde Allah ile ortak olduğuna inandılar[12]

---

9) Tadifi, age., s. 313.

10) 'Musul illerinden Hakkari'nin, bir çok kaleleri ve köyleri vardır', İbni'l-Esir, El-Lübab, c. 3, Beyrut: Daru Sadr, s. 390.

11) Şatanufi, Behcetü'l-Esrar, Kahire: Matbaati'l-Meymeniyye, 1304, s. 150.

12) Abdürrezzak El-Haseni, El-Yezidiyyun, Bağdat: Mektebeti'l-Yekzati'l-Arabiyye, 1370, s. 22.

Müsafir oğlu Adi'yi bize tanıtan ve hal tercümesini yazan İbni Hallikan ise: 'Şeyh Adi bin Müsafir bin İsmail bin Musa bin Mervan bin Hasan bin Mervan Hakkari'de otururdu. İyi bir zattı, Adeviye tarikatının kurucusuydu. Ünü her tarafa yayıldı. Birçok insan ona tabi oldu. Onların onun hakkındaki hüsnü itikatları haddi aştı. O kadar ki o, kendisine doğru namaz kıldıkları kıbleleri ve Ahirette güvenecekleri azıkları oldu.

Meşhur Salihlerden ve ileri gelen Meşayihten birçoğunun sohbetinde bulundu. Mesela: Akil El-Menahi, Hammad Ed-Debbas, Şehrizorlu Ebu'n-Necib Abdülkadir, Abdülkadir Geylani ve Ebu'l-Vefa El-Hulvani gibi zatlarla temasta bulundu.

Sonra Musul köylerinden olan Hakkari dağlarına çekildi. Orada kendisine bir zaviye yaptı. O havalide hiçbir zaviye sahibine nasip olmamış bir şöhret, rağbet ve sevgiye mazhar oldu.

Baalbek köylerinden Beytifar'da doğmuştur. İçinde doğduğu ev, bu güne kadar ziyaret edilmektedir. 557 (555 olduğunu söyleyenler de var.) yılında Hakkari'deki köyünde vefat etmiş ve yaptırdığı zaviyesine gömülmüştür. Allah ona rahmet etsin'.[13]

---

13) 'Onlara göre; kabri onlar tarafından saygı gösterilen belli başlı ziyaret yerlerindendir. Onun yerine geçen torunları, ilkelerini korumaya ve izinden gitmeye çalışıyorlar. Halk, Şeyhin onlara karşı (yani torunlarına) hüsnü itikat ve büyük bir hürmet beslemektedirler.

Ebu'l-Berekat İbnü'l-Müstevfa, Tarihü'l-Erbil* adlı kitabında ondan söz etmiş ve Erbil'e gelenler arasında zikretmiştir.

Erbil Beyi Muzafferiddin, Allah ona rahmet etsin, derdi: Ben küçükken Şeyh Adi b. Müsafir'i Musul'da gördüm. O, orta boylu esmer bir adamdı. Onu hayırla yad ederdi.

Şeyh Adi doksan yıl yaşadı, Allah ona rahmet etsin.'

İbn Hallikan, Vefayatü'l-Ayan, Tahkik: İhsan Abbas, c.3, Beyrut: Daru's-Sadr, 1978, s.254-255. (A.T.)

* Bu eser hakkında daha fazla bilgi için Ek I bakınız. (A.T.)

Bir çok tarihçi Şeyh Adi'nin hal tercümesini yazmıştır. Ezcümle: İbnü'l-Verdî,[14] İbnü'l-Esir,[15] İbn Fırat,[16] Ebu'l-Fida[17] v.s. Bu saydığımız zatlar İbni Hallikan'ın verdiği malumata bir şey katmayıp, hepsi de Şeyh Adi'nin salih, iyi, muttaki, mürşit, dindar ve büyük zatlarla temasta bulunduğunda ve bir çok insanların kendisine tabi olduğunda müttefiktirler.

Amerikan nüshası ve aynı zamanda kutsal kitaplarından olan Cilve adlı kitabın önsözünde Şeyh Adi hakkında şöyle deniliyor: 'El-Muktedir Billah zamanında 290 H. tarihinde Hallacı Mansur ve Abdülkadir Geylani'nin sağ oldukları bir sırada Hakkari dağlarında bir zat meydana çıktı. Aslen Halepli ve Baalbekli idi. Hakkari

---

14) İbnü'l-Verdi, Tetimmeti'l-Muhtasar, Tahkik, Ahmet Rıfat Bedravi, c.2, Beyrut: Daru'l-Marife, 1970, s.100-103. Daha fazla bilgi için Ek II bakınız. (A.T.)

15) 'Şeyh Adi b. Müsafir Ez-Zahit de bu senede (557 H.) öldü. Musul'a bağlı Hekkari'de ikamet ederdi. Aslen Suriye'deki Baalbek şehrindendi, sonra Musul'a gitti, yöredeki halk da ona tabi olup, itikatlarını sundu. Onun hakkında hüsnü zanda bulundular. Gerçekten meşhur bir zat idi.'

İbnü'l-Esir, El-Kamil (İslam Tarihi), Çev., Abdülkerim Özaydın, c.11, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987, s.236. (A.T.)

16) İbnü Fırat, Tarihu İbn Fırat, Viyana Devlet Kütüphanesi, No: 814, 160a-161b. Eserin bilinen tek yazma nüshası Viyana Devlet Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin ilgili bölümlerini, büyük zahmetlere katlanarak büyük bir fedakarlık örneği göstererek fotokopilerini bize ulaştıran Hasan Çağlar Beyefendiye teşekkür ederiz. Eser hakkında daha fazla bilgi için EK III bakınız. (A.T.)

17) Zahit, Şeyh Adi b. Müsafir Muharrem ayında 557 yılında vefat etti. Musul'a bağlı şehirlerden Hakkari'de yerleşmişti. Şeyh Adi, aslen Şam'ın Baalbek şehrindendi. Daha sonra Musul'a göçtü. Bu şehrin dağlarda ve ovalarda yaşayan halkı ona tabi oldu. Ona itaat etti ve onun hakkında iyi niyet sahibi oldular.'

Ebü'l-Fida, Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer, Tahkik, Mahmut Deyyub, c.2, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1997, s.114. (A.T.)

dağlarına geldi. Laleş adlı mabedi yaptırdı'. [18]

Bazı tarihçiler de: 'Şeyh Adi'nin Harranlı ve Hakem oğlu Mervan'nın sülalesinden olduğunu, adının Müsafir bin İsmail bin Musa bin Mervan bin Hasan bin Mervan olduğuna ve 558 tarihinde vefat ettiğini ve kabrinin Baadr'da olduğunu iddia ederler. İşte Yezidiler, bu Şeyh Adi'nin müritleri olan insanların torunlarıdır demişlerdir.

Bazıları da Yezidileri, Yezid'e, bazıları da Hasan el- Basri'ye nispet ederler.[19]

'Musul'un Hulvan dağlarında kalabalık bir Yezidi kitlesine rastladım. Oradaki köylerde züht ediyorlardı. Kat denilen ve sofuların, şeyhlerin, zahitlerin yedikleri otu yerlerdi. İnzivaya çekilmiş bu kitle Muaviye oğlu Yezidi'n emin ve hak üzerinde olduğuna inanırlardı.

El-Edip El-Hasen demiş ki, 'Sincar'a gittim. Onlara mahsus bir mescide girdim. Yezidilerden birisi bana sordu: 'Yezit hakkında fikriniz nedir?' 'Allah'ın kitabının birçok yerlerde adını zikrettiği zat hakkında daha ne diyeyim' diyerek (Yezidü fi'l-halkı ma-yeşa')[20] ve (Yezidullahullezine ihtedev huden)[21] ayetlerini okudum. Bunun üzerine, bana çok saygı gösterdiler, yemek verdiler'.[22]

---

18) Ahmet Teymur, El-Yezidiyyetü ve Menşeü Nihletihim, Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1352, s 29.

19) Ahmet Teymur, age., s 30.

20) 'O, yaratmada dilediğini artırır.' 35 Fatır 1.

21) 'Allah, yola gelenlerin hidayetini artırır.' 19 Meryem 76.

22) Sem'ani, Kitabu'l-Ensab, Tahkik, Abdullah Ömer El-Barudi, c. 5, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988, s. 693.

Şeyh Adi'nin Kabri

Şeyh Adi'nin mezarının bulunduğu yer hakkında araştırma yapan Yezidiler, mumaileyhin kabrinin bulunduğu yer hakkında ihtilafa düşmüşlerdir.

Nesturi rahiplerinden 'Ramişu'nun 1452 M. yılında Keldani dili ile yazdığı gayri matbu ve çok eski olan eserinde; Şimdi Musul'un bir köyü olan Ayinsifni adlı köyde bulunan Adi'nin makamı, evvelce Kilise olduğunu ve bu kilise miladın 7. yüzyılında Mar Yuhanna ve İşu' Sabran adlı iki rahip tarafından inşa edildiğini Şeyh Adi'nin babası olan Kürt Şeyh Müsafir, bu kilisenin koyun çobanı bulunduğunu ve Şeyh Müsafir öldükten sonra koyun çobanlığının oğlu Şeyh Adi'ye geçtiğini, fakat sonra Adi bu kilisenin rahibine galebe çalarak kiliseyi gasbettiğini ve kilisenin reisi, Kudüs ziyaretinden dönerken o sırada Horasan'da bulunan Moğol Komutanına Adi'yi şikayet ettiğini ve bu Komutandan kafi kuvvet alarak kiliseyi tekrar aldığını ve Kürt olan Adi'yi 1223 M. yılında öldürdüğünü ve lakin birkaç yıl sonra öldürülen şeyhin varisleri tekrar kıyam ederek ikinci defa olarak kiliseyi rahiplerinden aldıklarını ve ebediyen ellerinde kaldığını kayıt etmiştir. Fakat bu rivayet iki cepheden merduttur.

1) Eğer bu rivayet doğru dahi olsa Yuhanna ve İşu' Sabran adlı iki rahip tarafından inşa edilen kiliseyi gasp eden Adi, Baalbek'in Beytifar köyünden Hakkari dağlarına mürşit ve mübeşşir olarak gelen Şeyh Adi olmadığı muhakkaktır. Çünkü bu Şeyh Adi'nin salah ve takvasında bütün müverrihler ittifak etmişlerdir. Böyle tarikat

kurucusu, dindar, mürşit ve muttaki bir zatın kiliseye ait koyun çobanı olması makul ve muhtemel değildir.

2) Bu el yazısıyla ve Keldani dili ile telif edilen eserde: Kiliseyi işgal eden Şeyh Adi'nin Kürt ve Tirhayi olduğu ve 1223 M. (620 H.) yılında öldürüldüğü, tasrih ediliyor. Halbuki Arap ve muttaki olan Şeyh Adi'nin oturduğu zaviyenin sonradan Kürt olan Şeyh Adi tarafından makam ittihaz edildiği ihtimal dahilindedir. Çünkü bu zaviye eski kilise tarzı mimarisine benzemektedir. Yezidiler ise, Şeyh Adi'nin burada gömüldüğüne inanmazlar. Çünkü Yezidiler, 'Şeyh Adi'nin vefatından sonra kutsal bir şekle girerek göklere çıktığına ve vasiyetlerini yerde bıraktığına ve kendisinden sonra dindar bir melek zuhur ederek kabrini kendilerine göstermiş olduğuna inanırlar. İşte Yezidiler bu kabri ziyaret ederler. Belki de haklarındaki takibat ve tenkitler dolayısıyla cesedi, kemikleri çıkarılıp yakilmasın diye bu göklere çıkış meselesi ileri sürülmüştür'.[23]

Hatta Bedrettin Lü'lü, Müsafir oğlu Adi'nin kabrini açarak kemiklerini Ayinsifni'de 652 H. 1255 M. tarihinde yaktı, bu Bedrettin Lü'lü, Şeyh Adi'nin bir halifesi olan Şemsettin'in nüfuzundan korkarak kendisini tuttu, hapsetti. Ve 644 H. tarihinde Musul kalesinde iple boğdu.[24] Bedrettin, Kürtlerin ansızın Musul'u basarak Şeyhin emri ile o havaliyi ellerinden alacağından korkuyordu. O havalideki Kürtler Şeyh Şemsettin'in döneceğine inanırlardı. Yezidiler ona adak ve zekat toplarlar'.[25]

---

23) Abdürrezzak El-Haseni, age., s. 28-32.

24) Ahmet Teymur Paşa, age., s. 19-20.

25) Tirahi mezhebi, Zerdeştidir. İbni Esir tarihinin 12. cilt 87 sayfasında yazıyor ki: Tirahiler kafirdirler. Dinleri, mezhepleri yoktur. Şihabettin'e karşı gelerek fesat çıkaranlardır. Tacettin, haklarında takibat yaparak bir çoklarını öldürdü. İbni Esir bunların daha bazı inançlarından bahsetmiştir.

Bu Kavme Neden Yezidi Denmiştir?

Bilindiği gibi, herhangi bir din veya mezhebin mahiyetini, aslını, esasını adından, unvanından veya şöhretinden anlamak çok zordur. Çünkü bu ad ve tabirlerde birçok değişikler, yanlışlıklar, tahrifler olmuştur. Kelimenin iştikakından dinin aslını bilmeye imkan yoktur. Bu şekilde kelime iştikakından Yezidiliği anlamak isteyenler de bir noktada birleşmemişlerdir. Bazıları, Yezidilerin Hariciye partisinin bir hizbi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü bazı Haricilerde de acayip inanışlar vardır. Fakat, İslam inanışlarına istinat eden Haricilik ile birçok dinlerden derli toplu olan Yezidilik arasında pek büyük farklar vardır. Onun için bu iddia şayanı kabul görülmemiştir.

'Yaptığım incelemelere göre bu tarifeye ilkin Adeviye denilirdi ve aralarında yaşayan, şeyhleri ve mürşitleri olan ve Adeviye tarikatının piri bulunan Müsafir oğlu Şeyh Adi'ye nispet edilirdi. Şeyh Adi de Muaviye oğlu Yezid'in iyi bir kimse ve hilafetinin sahih olduğuna kail idi'.[26]

Ahmet Teymur, bundan sonra Şeyh Adi'nin itikada dair yazdığı bir kitabından şöyle bir ibare nakletmiştir: 'Muaviye oğlu Yezid (R.A) halifedir ve halife oğludur. Halife olunca Allah yolunda çalıştı. Hadis ve diğer kutsal bilimler kendisinden rivayet edilmiştir. Hazreti Hüseyin'in (R.A.) katli yüzünden Rafızilerin kendisi hak-

26) Ahmet Teymur Paşa, age., s. 57.

kında söyledikleri her fenalıktan uzaktır. Hakkında uydurulan sözler makbul değildir ve bu sözlere önem verilmez'.[27]

Şeyh Adi'nin. Yezid'in iyi olduğuna ait inanışından müritleri olan Adeviyelerin inanışları türedi. Lakin zamanla bu inanış ifrat derecesine vardı. O derece ki, Yezid'i Allah saydılar. Bu şekilde delalete ve evhama kapıldılar. Hatta Şeyh Adi'nin de bizzat Allah olduğuna inandılar. Yezid'in iyi adam olduğunu ilk söyleyen Şeyh Adi değildir. Sünnet ve cemaat bilginlerinden bazıları da bu fikirde bulunmuşlardır. İşte Yezid'in iyi bir adam olduğu fikri, Allah olduğu fikrine döndükten sonra bunlara Yezidi denilmeye başlanmıştır. Bu inkılabın Şeyh Şemsettin zamanında olduğu kuvvetle muhtemeldir deniliyor. Şemsettin'in asıl adı Hasan'dır.

27) Ahmet Teymur Paşa, age., s. 58.

Yezidiler Şeytana Nasıl Taptılar?

Yukarıda yazdığımız gibi Müsafir oğlu şeyh Adi, Hakkari dağlarındaki inziva yerinden çıkınca ve müritleri etrafına toplanınca, bu çevrede çok yaygın olan lanet getirme, kötü söz söyleme ve sövme adetlerini yok etmek üzere, Şeytana dahi lanet getirmemek fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir bazı İslam bilginleri arasında özellikle mutasavvıflar arasında yaygındı.

Meşhur Muhammed bin Muhammed Gazali'nin kardeşi Ahmet de İblise lanet getirene kızardı ve: 'İblis muvahhitlerin başkanıdır' derdi. Hatta Ahmet, bir gün minberde: 'İblisten tevhit öğrenmeyen zındıktır. Allah'tan başkasına secde edilmesi emir edildiği zaman, niçin kabul etmedi? Demiştir'.[28]

Fakat maalesef Adi'nin bu yasağını zamanla o kadar ileri götürmüşlerdir ki, Şeytana lanet okumanın haram olduğuna inanmışlardır. Nitekim Muaviye oğlu Yezid'in iyi adam olduğu itikadı da o derece ileri götürülmüştür ki, haşa ilah olduğu itikadına varılmıştır. Fakat bu fikri ilk ortaya atan Adi değildir.

İşte bu şekilde Yezidiler şeytana kıymet verdiler, hatta bazı kelamcıların: 'Allah, kötülüğü yapmaz, ancak kötülüğü yaratan İblistir, tarzındaki inanışları, Yezidilerin bazı tarikat mümessillerinin fikirlerinde yer tutmuş ve onlardan da Yezidi cahillerine geçmiştir. Yezidilerin, inançları ve dinlerinin temel faslında, bu husus daha iyi bir şekilde açıklanacaktır.

---

28)İbn Ebi'l-Hadid, Şerhu Nehcü'l-Belağa, Tahkik, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, c.1-2, Kahire: Daru İhyai'l- Kütüb'ül-Arabiyye, 1965, s. 107. (A.T.)

Yezidilerin Oturdukları Yerler ve Nüfusları

Yezidiler, bilhassa Irak'ın kuzeyinde, Ermenistan'da , Kafkasya'da ve Doğu Anadolu'nun bazı yerlerinde otururlar. Lakin kutsal yerleri ve türedikleri yerler Musul mutasarrıflığının iki kazası olan Şeyhan ve Sincar'dır. Baadri köyü merkezleridir. Yezidilerin bu havalide nüfusları yaklaşık olarak 27-30 bin kadardır. Vaktiyle nüfusları bu miktardan çok fazla idi. Fakat siyasal olaylar, genel katiller ve evlenmedeki din inanışları ve diğer uluslarla evlenmeleri ve karışmaları gibi görenekleri gittikçe nüfuslarını azaltmaktadır.

Yapılan istatistiklere göre yeryüzünde takriben on milyon altı yüz bin Yezidi yaşamaktadır.[29] Dünya üzerindeki dağılımları şöyle sıralanabilir:

Rusya	: Üç milyon
Hindistan	: Üç milyon
İran	: Bir milyon
Irak	: Bir milyon
Yemen	: Bir milyon

29) Yezidilerin halen reisi olan Muaviye Emeviye'nin Türkiye'yi ziyaretinde yaptığı konuşmadan nakledilmiştir. Muaviye Emeviye halen Yezidilerin başkanı olup Irak-Musul'da ikamet etmektedir. 1930'da Irak'ta doğmuştur. Emir Şeyhan ailesine mensuptur. Yezidhan, Beyazıt ve Göküs adında üç kardeşi vardır. Emrinde on beş bin adamının olduğu ve Irak Hükümetinden yılda altmış bin dolar aldığı söylenmektedir. Erol Erk, 'Yezidiler Arasında', Hürriyet 13 Mart 1966, s. 4.

Himalayalar: Bir milyon
Azerbaycan: Beş yüz bin
Türkiye: Elli bin
Suriye: Elli bindir.

Türkiye'deki Yezidiler Midyat, Nusaybin, İdil, Derik, Viranşehir, Bismil, Çınar, Beşiri ve Batman ilçelerinde kalabalık kitleler halinde yaşamaktadırlar[30]

30) Bugün itibariyle Türkiye'de Yezidilerin bulundukları yerler: Diyarbakır ili merkeze bağlı bir köy; Mardin ili: Midyat ilçesi yedi köy, Nusaybin ilçesi sekiz köy; Şanlıurfa ili Viranşehir ilçesi on bir köy; Batman ili merkeze bağlı bir köy, Beşiri ilçesi beş köy ve Oğuz beldesi; Gaziantep ili Nizip ilçesi bir köy; Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışında muhtelif şehirlere göçler münasebetiyle yayılmışlardır. Yezidilerin hemen tamamı Batı ülkelerine göç etmişlerdir. Daha fazla bilgi için bakınız; Ahmet Taşğın, 'Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler', Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri 23-28 Ekim 2000 Ürgüp/Nevşehir, ERVAK Yayınları, Ankara-2001, ss. 731-752.

Yezidilerin İnanışlarına Dair Bazı Temel Prensipler

Yukarıda Yezidilerin tarihinden ve Yezidilerin Pir bildikleri Şeyh Adi'nin hal tercümesinden bahsettik. Şimdi de Yezidilerin inanışlarından Hilkat, Yaratılış, İyilik ve Kötülük hususundaki itikatlarından, Kutsal Kitaplarından, Kahinlerinden, Dini Adamlarının derece ve mertebelerinden bahsedeceğiz.[31]

l-YARATILIŞ

a-Alemin Yaradılışı

Alemin yaradılışı hususunda Yezidiler ikiye bölünmüşlerdir. Bir bölümü ilk yaratıcı kuvvetten ve bu kuvvetin vasıflarından bahsediyor, diğer bir bölümü ise yalnız insanlardan ve insan türeyişinden söz açıyorlardı. Fakat netice itibariyle ikisinin de birbirinden farklı olmayan inanış ve duyuşları vardır. Yani sureten bu iki inanış ayrı ise de, hakikatte arasında bir fark yoktur, hatta diğer milletlerin ve diğer dinlerin dini kitaplarındaki yaradılışı hakkındaki telakkilerden hemen hemen ayrı bir şey değildir. İlerde bahis konusu edilecek olan, bu dinin kutsal kitaplarının incelenmesinden anlaşılacağı üzere Yezidilerin itikatlarına göre: Bu kainatı yaratan el güzel dizmemiş, iyi kuramamış, karışık ve mütenakızdır.

---

31) Abdürrezzak El-Haseni, age., s. 32-40.

Şöyle ki:

Yaratılış: Güya Allah, önce kendi esrarından bir beyaz inci ve Fakir denilen bir kuş yarattı. Bu inci tam 40 yıl bu kuşun sırtında durdu. Sonra Tanrı yedi melek yaratmaya başladı. Pazar gününde Azrail adlı meleği yarattı. Bu Azrail, meleklerin tavusu ve başkanıdır. Pazartesi günü ise Derdail'i yarattı. Bu da Şeyh Hasan Basri'dir. Salı gününde İsrafil'i yarattı. Bu da Şemsettin'dir. Çarşamba günü Mikail'i yarattı. Bu da Kadibü'l-Ban'dır. Perşembe günü Secaattin'i ve Cuma günü de Semail'i yarattı, bu da Nasirüttin'dir. Cumartesi gününde de (Şeyh Adi)'yi yarattı. Sonra yedi kat gök ve yedi kat yeri suretlendirmek fikriyle insanları, kuşları ve vahşi hayvanları yarattı ve yaratan da, bütün bu süre içinde sözü geçen incinin içinde idi. Yedinci günde bu inciden çıktı. Yedi melek tehlil ve tespihler okuyarak etrafını sardılar. İşte bu yedi melek, gökleri ve yerleri yaratmışlardır. Bu yedi melek, Tanrı zatının ruhları ve nurunun şahaplarıdır. Ezelidirler. Kutsal kitaplarında açıklanacağı gibi, bu yedi melek nöbetleşe her bin yılda bir kanunlar yaparlar, resuller kurarlar ve bunun için yere inerler. Sonra mezkur inci yarılarak yedi burç vücuda geldi. Bunlardan su akmaya başladı, denizler meydana geldi. Dünya kürelileşti ve bu sular üzerinde yüzmeğe başladı. Bunun üzerine Tanrı elini uzatarak dört yönü tayin etti. Bu inciden büyük iki parça ve küçük bir çok zerreler aldı. Büyük iki parçadan birisini güneş ve diğerini ay yaptı. Küçük parçaları da saçtı ve gökler için süs yaptı. Bunlar da yıldızlardır. Dağları, ovaları, ot ve meyveleri, ağaçları yetiştirdi. Sonra da Nurani olan Laleş dağı üstünde bir felek yarattı. Bu felek, tam otuz bin yıl bu dağ üzerinde kaldı.

b-Beşer

Tanrı, kainatı yaratmak isterken meleklerine ilan etti, dedi ki: 'Ben Adem ve Havva'yı yaratacağım, bütün insanları da onlardan türeteceğim. Adem ve evladının sırları açıklanacak. Sonra ben Melek-i Tavusu ve yahut Yezidi milletini yaratırım. Ayrıca, Şam'da ve kutsal yerlerde bulunan Laleş dağında Tanrının tecelli ettiğine dört taraftan bir takım zerreler toplamak için Cibril'e emir verdi. Tanrı bu zerrelerden 4 unsur olan su, hava, ateş ve toprağı yarattı. Bunlara ruh üfledi. Böylece Adem vücuda geldi. Tanrı, Adem'i cennete götürdü. Buğday ağacından başka cennetin her nimetinin ve ağaçlarının her meyvesinin kendisine mubah olduğunu bildirmek için Cibril'e emir verdi. Yüz yıl sonra Melek Tavus, Tanrıdan sordu: 'Beşer nasıl Adem'den türeyecek? Nesli nerededir?' Bunun üzerine Tanrı Melek-i Tavus'a: 'Bu işi sana tevdi ettim bu işle seni görevlendirdim' dedi. Bu kere Melek Tavus Adem'in yanına gitti ve 'sen buğday ağacından yedin mi diye?' Sordu. Adem cevaben: 'Hayır, çünkü Tanrı bana o ağaçtan yememi yasak etti' dedi. Bunun üzerine Melek Tavus, Adem'e: 'Sen bu ağaçtan ye! Sana iyi şeyler verilecektir' dedi. Adem de ağaçtan yedi. Karnı şişti, Melek Tavus, Adem'i cennetten çıkardı ve yere indirdi. Sonra da göklere çıktı. Adem'in oturacağı delik olmadığı için sıkıştı, ağlamaya başladı, Tanrı, Cibril'e emir verdi. Cibril bir kuş gönderdi. Adem'in oturacağını didikledi ve bir delik açtı. Adem'de rahat etti. Yüz yıl tek başına kaldı. Canı sıkıldı. Ağladı, tövbe etti, Tanrı Cibril'e emir verdi. Cibril yere indi. Adem'in böğründen Havva'yı yarattı. Adem ve Havva beşer neslinin ikisinin arasında müşterek olmamasını ve ayrı ayrı olmasını istediler. Hayvanlar gibi olsun istediler. Bunun üzerine her birisi, menisini birer testiye bıraktı, ağızlarını kapattılar. Dokuz aydan sonra testileri açtılar. Adem'in testisinde,

biri erkek ve diğeri kız olmak üzere iki çocuk vardı. Havva'nın testisinde ise kurt ve haşereler vardı. Adem'in testisinde doğan kız ve erkekten yalnız Yezidiler türedi. Bu iki çocuğa süt vermek için Tanrı Adem'in göğsünde iki meme yarattı. İşte o günden beri erkeklerde de meme hasıl oldu. Sonra Adem ile Havva, Arafat dağında buluştular ve barıştılar. Ondan sonra artık bütün insanlık ikisinden türedi. Şu hale göre Yezidiler yalnız Adem'den ve diğer bütün insanlar ise Adem ile Havva'dan dünyaya gelmişlerdir.

c-Tufan

Yezidilerce iki tufan olmuştur. Birinci tufan Musul şehri yakınında ve Yezidilerin kutsal bir köyü olan Ayinsifni'den çıkmıştır. Gemi de Sincar dağı üzerinde idi. Gemi Zap suyu üzerinde bulunan Sen kasabasında bir taşa çarptı bu çarpıştan bir yılan çıktı. Gemi Cudi dağı üzerinde durdu. Yılanın nesli çoğaldı. Nuh yılanları tutup yaktı. Külünü havaya verdi. Bu külden pireler türedi. Bu tufandan sonra Yezidilere karşı gelenleri boğmak üzere ikinci bir tufan olmuştur. Birinci tufanda Yezidilerin babası yalnız Nuh'tu. Diğer insanlar ise Nuh oğlu Ham'dan teşaüp etmiştir. İkinci Tufanda ise Yezidilerin babası ölü melek Selam (Meyvan) dır. Tanrı, Şam toprağından, Şeyh Adi'yi Yezidi dininin öğretmek ve yaymak üzere kutsal ve nurani olan (Laleş) dağına gönderdi.

d-Fedai

Yezidilerin inanışına göre: Tanrı, meleklerden birisini yere gönderdi. Bu melek, cehennemi yarattı. Bu meleğin (Erif) adında bir oğlu vardı. Melek, Yezidileri ateşten kurtarmak için bu oğlunu fidye yaptı. Cesedi üzerine dökülen göz yaşları kum gibiydi. Beş yıl üzerinde kaldı. Cesedi şişti. Tanrı, bu cesedi ateşe attı ve bu göz yaşları ile ateşi söndürerek insanları bu azaptan kurtardı.

e-Sancaklar

Yezidilerin inanışlarına göre: alemi yaratmakta hizmetleri geçen yedi meleğin her birisine ait bir sancak var. Melekler, bu bayrakları filozof Süleyman'a emanet olarak teslim ettiler. Süleyman' dan sonra sancaklar Yezidi meliklerine geçti. Bu sancaklar da Halep, Sincar, Tikrit, Şirkat, Samira, Urfa, Şam, Siirt, Nusaybin, Beyazıt, Van ve Hakkari sancaklarıdır. Yezidiler, kutsal kabirleri ziyaret ederlerken bu sancakları kaldırırlar. Adakları toplamak üzere de bu sancakları kaldırarak köy köy gezerler. Melek-i Tavusun timsalini de beraber alırlar. Bir köye yaklaştıkları zaman bunlardan birisi yüksek bir yere çıkarak: 'Ey Yezidiler, Meleklerin timsali size geliyor. Saygı ile karşılayanız' diye bağırıyor. Bunun üzerine köy halkı hususi bir düzenle bulunanları, çiçekleri, güzel kokuları kaldırarak ve adakları beraber götürerek sancakları karşılamaya çıkarlar. Büyük bir sahavetle sadakaları sancakların sandığına koyarlar.

2- HAYIR VE ŞER (İYİLİK VE KÖTÜLÜK)

İnsanlarda hayır ve şer inanışı ezelidir. Hatta bir takım filozofların görüşüne göre: İnsanları, din ve imana süren biricik amil bu inanıştır. Tabii olaylar, insan maneviyatına büyük etkiler yapmıştır ve ruhunda türlü türlü inanışlar yaratmıştır. Bu olaylar insanlarda başlıca iki türlü tesir göstermiştir. Bir kısmı faydalıdır. İnsanları sevindirir, ram eder. Diğer bir kısmı da zararlıdır, insanları korkutur. En basit inanışlı insanlar bile bu iki tesirden kurtulamamıştır. Eski insanlar, bu hadiselerin doğrudan doğruya dünyadan ve zahiri olaylardan geldiğine inanırlardı.

Yezidiler de kötülüğe şeytan mefhumu altında inanmışlar ve

şeytanı Tanrı Kuşu şeklinde tasvir etmişlerdir.[32] Yezidiler, Tavusu şu hurafeden çıkarmışlardır.

Güya, Tanrı bir gün Melek Tavusa kızdı. Onu cennetten kovdu. Şimdi Melek Tavus cennet dışında yaşıyor. Lakin kıyamet gününde tanrı melek tavus ile barışacak. Melek tavus, İlliyyine, cennete, yüksek makamlara dönecektir. Eskisi gibi hak ve hakikat köprüsü üzerinden geçecektir. O sırada etrafındaki veliler ve mukaddes melekler ona saygı gösterecekler ve emirlerini yerine getireceklerdir.

İşte Yezidilerce Şeytan, bu Melek Tavus'tur.[33] Bu Meleği, Tavus kuşu şeklinde temsil etmişlerdir. Yezidiler bu meleğin Tanrı ile beraber kainatı yarattıklarına inanırlar. Çünkü Yezidilerce kainat iki kuvvetten vücuda gelmiştir. Birisi Hayır, diğeri ise Şer kuvvetidir. Hayır kuvvetine Tanrı; Şer kuvvetine de Şeytan derler. Tanrı, Şeytana galebe etmiştir. Onu melekuttan çıkarmıştır.

İşte görülüyor ki, Yezidiler nazarında şeytan tart edildikten sonra tekrar iade edilmiş eski bir melektir. Kötülüğü yaratan ve her fenalığa sebebiyet veren odur. Onun için Yezidiler, onun adını getirmekten çekinirler. Tevrat'ta zikredilen Adem, yılan ve tavus hikayesini ona atıf ederler. Ve cennetten kovulan Tavusun Şeytan olduğunu bilirler.

Yezidiler Tanrıya şükran ve minnet duyguları ile taparlar. Şeytana ise, korktuklarından yalvarma duyguları ile ibadet ederler. Şeytanı sevdiklerinden değil, gazabından emin kalmak için ona saygı gösterirler.

Şeytanın adını dillerine getiremezler. Ona lanet okuyamazlar,

---

32) Tavus, horoza benzer, yüksek bir göğsü, küçük bir kafası, geniş ve renkli bir kuyruğu vardır. Gagası altında hafif bir eğrilik bulunur. Bu eğrilik tavus kuşunun gagası altındaki etçiği tasvir eder.

33) Tavus kelimesinin Yunanca manası Tanrı demektir. Tios'tan muharreftir.

hatta Şeytan kelimesinden müştak kelimeleri bile ağızlarına getiremezler. Lanet, nial gibi kelimeleri ve Şeytan kelimesi vezninde bulunan:'Seretan', 'Hitan', 'Bostan', 'Şat', 'Bat', 'Nat' gibi kelimeleri dillerine alamazlar. Çünkü bu kelimeleri telaffuz etmekle Şeytanı gücendirdiklerini sanırlar.

Yezidiler, şeytandan o kadar korkarlar ki, artık iyilik ve salah yaratan ve hiç bir kimseye kötülük yapmayan Tanrı ibadetinden yüz çevirmişler ve şerrinden fenalığından korunmak için Şeytana ibadet etmeye başlamışlardır. Onlarca saadete varmak için Tanrının ibadetini bırakmak ve Şeytana bütün varlıkları ile tapmak gerektir.

Kuranı Kerimdeki 'Taavvuz', 'Şeytan', 'Lanet' kelimelerin balmumu ile kapattıklarını görenler çoktur.

Bundan anlaşılıyor ki: Yezidilik inançlarında, Manilik (İyilik ve kötülük fikri) dehşetli bir tesir yapmıştır. Bu şekliyle Mecusilikle kuvvetli ilgisi olduğu anlaşılıyor.

Yezidilerin Kitapları

Yezidilerin iki kutsal kitapları var. Birisi, Mushaf-ı Reş diğeri de Cilve'dir. Mushaf-ı Reş, Şeyh Adi tarafından ceylan derisine yazılmış dini düsturlardır. Cilve ise, Şeyh Hasan tarafından yazılmış ve Mushaf-ı Reş'in şerh ve tefsiridir.

Yezidilerde okuma, yazma haram olduğu için iki kitap da çoğaltılmamıştır. Cilve'den iki nüsha mevcuttur. Birisi de Şengal dağındaki bir mabette ve diğeri ise Irak'ın Şeyhan köyündedir.

Yezidilerin Mushaf-ı Reş hakkında fazla malumatları yoktur. Ancak bir ilim arama heyeti Musul'un Esiya köyünde bu kitabı görmüş ve beraberlerinde alıp götürmüşlerdir.

Muaviye Emeviye'nın deyişine nazaran: Bu kitap şimdi Almanya'nın Kooper kitapevindedir. Kendisi Almanya'ya gidecek ve bu kitabı elde edecektir. Bu kitap 1917 yılında çalınmıştır. Almanya'da Kooper kitapevinde olduğunu Yezidilere bildiren Iraklı olup Almanya'da tıp tahsili yapan Nasır el-Gafiki adında bir gençtir. Bu genç, Mushaf-ı Reş'in fotoğrafını da almıştır. Takriben iki bin sayfadır. Yezidiliğe ait çok meçhul cihetlerin bu kitaptan öğrenileceği kanaati mevcuttur[34]

Yezidilere göre; Cilve, Tanrının kullarına hitabıdır. Cilve'de, Tanrının kadim olduğuna, bera ve kudret sıfatlarına, Tanrının vaidlerine, ruhların tenasühüne, dair sözler ve hükümler vardır. Cilve'ye göre: 'Yezidi olmayanların ellerinde bulunan kutsal kitaplar

34) Erol Erk, 'Yezidiler Arasında', 17 Mart 1966, s. 4.

hep tahrif edilmiştir. Yezidi sünnetine uyan kısım makbuldür. Uymayanlar ise değiştirilmiştir. Mushaf-ı Reş ise: Göklerin, yerin, denizlerin, ağaçların, dağların, melek, arş, Adem ve Havva'nın yaradılışlarından, Müsafir oğlu Şeyh Adi'nin Şam'daki Beytifar köyünden Irak'taki Musul'un kuzeyinde bulunan Laleş'e gelişinden Melek Tavus (Yani Şeytanın) yere inişinden ve Yezidi hükümdarlarını tayin ve düşman olan milletlere galebe çaldırmak için yaptığı yardımdan bahseder.

Mushaf-ı Reş göre: Bütün insanlar Adem ve Havva'dan türemişler. Şu kadar ki, Yezidiler, babaları olan Şit, Nuh ve Enuş vasıtasıyla yalnız Adem'den dünyaya gelmişlerdir ve bir mucize olarak Adem bunları vücuda getirmiştir. Bu itibarla Yezidiler, diğer bütün milletlerden üstündürler.

Yezidilerce bütün milletlerden üstünlüklerini gerektiren olaylardan birisi de şudur: Güya Nuh tufanından başka yedi bin yıl önce bir tufan daha olmuştur. Bu yedi bin yıl içinde ve her bin yıl başında şeriatlarını zamana göre tanzim etmek üzere, gökten bir müceddit inmiş, güya en son bin yılda inen müceddit Yezid'tir. Bunun için de dinlerine Yezidi denilmiştir.

Mushaf-ı Reşte buna benzer bir çok şeyler vardır. Kara kitap, Tanrı ve Tanrının derece ve rütbelerinden bahsederek diyor ki: Şu geçen yedi bin yıl içinde ilk yere inen müceddit ve ilah, Melek-i Tavus (Şeytan) dır. Fakat Şeytan da dahil olmak üzere bütün ilahlar kahhar ve faili muhtar olan büyük ilahtır. Ondan başka Şeytan gelir. En sonuncusu da Yezid'dir. Yezidilerce şeriatlarını kuran bizzat bu ilahlardır. Bunun için ve bu gayeyi hakkıyla tahakkuk ettirmek için yere inerlermiş.

Bu kitapta helal, haram, evlenme, fakirlere yardım, resmi ziyaretler, bayram merasimi ve bilhassa yılbaşı bayramında Şeyh Adi'nin kabrini ziyaret törenleri, sadaka toplamak, Sancakları dolaştırma, ölüleri ziyaret etmek, cenaze kaldırmak gibi konular mevcuttur.

Cilve kitabından beş faslın tercümesini buraya geçirelim. Bazı anlaşılmayan kelimeler çıkarılmıştır.[35]

Birinci Fasıl

Ben ezelden beri mevcudum, ebede kadar da varım, benim için son yok, bütün yaratılışa hakimim. İşleri çeviren tedbir eden benim. Bütün milletler emrimdedir. Herkes benden imdat bekler, herkes beni kendine yakın görür. Her yerde mevcudum. Benden hali bir yer yok. Ben her zamanı idare ederim. O, benim (Kişverim)'dir. Her millet hatta meleklerin başkanları bile benim hükmümdedir, durumları elimdedir. Onlara her şeyi veren, zengin eden, kainatı yaratan benim. Bana isyan eden melekler, pişmanlık ateşiyle yanacaklardır. Hiç bir kimse idareme karışamaz, hariciler (yani Yezidi olmayan milletler)'in ellerinde bulunan kitaplar da her ne kadar Nebilere gönderilen kitaplar ise de tahrife uğramışlardır. Hariciler bunları değiştirmişler ve yoldan sapmışlar ve birbirlerini yalanlamışlardır.

İkinci Fasıl

Doğruluğa gel, bil, öğrettiklerimi öğren, zevk ve sevinç içinde yaşarsın. Size iyilikler verdim. Yanımda mevki kazandınız. Bana isyan edenlere ancak benim bildiğim cezaları veririm. Ben yer üstünde ve altında bulunan her şeyi bilirim. Bana muhalefet edenleri tenkil ederim. Zarar veririm. Kendilerini denediğim ve emin olduklarını anladığım kimselere işlerimi tevdi ederim. Dilediğim gibi onları mükafatlandırırım. Türlü türlü nimetlerle onları sevindiririm. İşte esas ümmetim ve şuram bunlardır. İnsanları zengin eden, fakir eyleyen benim. Onları mesut ve şaki eden yine benim. Gereğine göre kimisine hastalık, açlık veririm. Bana karşı gelenleri helak

35) Abdürrezzak El-Haseni, age., s. 52-55.

ederim. Takdir ettiğim süreden fazla hiç bir kimseyi bu dünyada bırakmam. Dilediğimi de ikinci, üçüncü defa (ruhun tenasühü suretiyle) tekrar dünyaya getiririm.

Üçüncü Fasıl

Dilersem kitapsız olan kişiyi hidayete erdiririm. Dostlarımı sevdiklerimi doğru yola götürürüm. Zamana ve icaba göre hükümler teşri ederim. Bu şeriatıma aykırı hareket edenleri kıyamette cezalandırırım. Ademoğlu ahvale muttali olmadığı için çok defalar doğru yoldan sapıtır. Karada yaşayan hayvanlar, havada uçan kuşlar, denizde yüzen balıklar hep emir ve irademin altındadırlar. Yer altında bulunan defineleri bilirim. Mucizelerim olağanüstü olaylarım vakti geldiğinde benden istenebilir. İsteyenlere gösteririm. İnsan, büyüklüğünün mahiyetini bilmez. Onları aydınlatan benim. İyilikler, başarılar hep elimdedir. Zaman geçtikçe, nesiller değiştikçe insan oğluna başarılar veren benim ve veririm.

Dördüncü Fasıl

İktidarımı hiç bir kimseye vermem. Halkın ihtiyacı için dört unsur, dört zaman ve dört rükün yarattım. Sınırlarımı, buyruklarımı muhafaza edenlere vaat ettiğim iyiliklerimi ihsan ederim. Rızam için zahmetlere katlananları bu dünyada da mükafatlandırırım. Bana karşı gelenlere, sözlerimi inkar eden, vasiyetlerimi reddeden, tamimlerime kulak asmayan, adımı tenzih etmeyen, beni övmeyen kimselerle cihat etmek ümmetime farzdır.

Beşinci Fasıl

Şahsıma, suretime saygı gösteriniz. Bana itaat ediniz. Hizmet yapınız. Şahsımı ve suretimi övünüz. Size gaybtan hakikatler öğretiyorlar, onlara inanınız vs.

Yezidilerde Reis ve Din Büyükleri

Diğer milletlerin olduğu gibi Yezidilerin de dini reisleri mevcuttur. Bunların hususi imtiyazları, ruhi meziyetleri, özel mevkileri vardır. Bütün bu vasıflar da irsidir. Babadan, dededen evlada, ahfada geçer.

a) Mir-i Şeyhan[36]

Bütün Yezidilerin ruhani ve maddi başkanları Mir-i Şeyhan denilen prenstir. Bir zamanlar bu görev Sait Bey, Bin Ali Bey, İbn'i-Hüseyin Bey'de idi. Yezidilerin bu Bey'e itaatleri mutlaktır. Bütün Yezidi kahinleri bu Bey'e tam itaat ederler. Dini hükümlerde yasa koyan, davaları hal ve fasleden, düşmanlıkları yatıştıran, evlenmeleri akit eden hülasa bütün hükümleri tatbik eden bu Bey'dir. Helali haram ve haramı helal eden de odur. Yezidilerce bu Bey tam bir nebi görevini yapar. Yezidiler onu Şeyh Adi'nin vekili kabul ederler ve ona itaatin farz olduğunu bilirler. Bu görev de muayyen bir familyaya mahsustur.

b) Fakir

Mir-i Şeyhan rütbesinden daha aşağı rütbeye Fakirlik denir. Bu fakir, Mir-i Şeyhan'ın mutlak vekilidir. Onun adına dini emirleri tebliğ eder ve kendisinden sonra gelen dini liderlere emir verir. En

36) Abdürrezzak El-Haseni, age., s. 63-73.

önemli görevi, oğlan ve kızları toplayarak def çaldırmak ve dans ettirmek ve dini oyunları öğretmek, Şeyh Adi'nin kabrine dini hizmetlerde bulundurmaktır.

c) Köçek

Fakirden sonra Köçek gelir. Köçeğinde başlıca görevleri şunlardır: Ölüleri kefenlemek, gömmek, telkin duasını yapmak ve ruhları keşfetmektir.

d) Pir

Pirler de ruhani bir sınıftır. Cenaze ve namazlarda önderlik yaparlar. Bunlarda oruç, iftar gibi işlerle görevlidirler.

e) Şeyh

Şeyhlere gelince bunlar da ruhani kimselerdir. İki kısma ayrılırlar: Bir kısmı Edani diğeri de Katanidir. Müritler bu şeyhlere zekat verirler ve emirlerini yerine getirirler. Şeyhler Emirlere karşı sorumludurlar.

f) Kaval

Kaval def çalar, şarkı söyler, tanrıyı, melekleri dini methiyelerle över.

g) İmam

Kavallardan sonra İmam gelir. Bunların görevleri ise, çocuklara duaları ve dini konuları okutmak ve belletmektir. Müritlere ise görevlerini anlatmaktır.

Bütün bu sınıflar belirli ailelerden olmak zorundadır. Herhangi bir Yezidi çok üstün meziyetlere de sahip olsa veya çok bilgili de olsa bu sınıflardan hiçbirine sahip ve dahil olamaz.

Yezidilerde İbadet

Varlığı yaratanın rızasını kazanmak üzere her milletin kendisine göre bir takım ibadetleri, kuralları, törenleri ve ihtifalleri vardır. Yezidilerde bu ibadet ve törenler, mevcut milletlerin merasimlerinin heyeti mecmuasından alınmış muhtelif adet ve taklitlerden müteşekkildir. Mesela: Mecusilikten, Yezidilere geçmiş bir çok törenler, Hıristiyanlıktan geçmiş bir çok adetler, İslam dininden geçmiş bir çok ibadetler vardır. Şu halde Yezidiler karışık bir ibadet yapıyorlar. Bu çeşit ibadet artık kedilerine has bir şekil almıştır. Bunlardan bir kısmını zikredelim:

a) Namaz

Kainatı yaratana tazarru maksadıyla her milletin kendisine göre bir namazı vardır. Yezidilerin de kendilerine göre her gün muayyen vakitlerde hususi törenlerle kıldıkları namazları vardır. Yezidiler güneş doğarken doğuya yüzlerini çevirerek secde ederler ve namazlarını secde ederek kılarlar.

Yezidiler bazen namazlarında aşağıdaki duayı okurlar:

Amin, amin, Allah tebarekeddin, Himmete Şemsettin, Fahrettin, Nasiruddin, Sadrettin, Umadettin, Bahaattin. Şişim sar Kuvvetettin, Sultan Şeyh Hadi, Tace ji evvel ha ta bi ahirin. Hira didi, şerra verdiğerini Elhamdülillahi rabbilalemin. Sıbeye ruj zeriki, nur ji nuri şefiki, melek Hamran li ifiki, suphan ji te halıkı, ji mali hata

mali Şişim hudani sikali, Şişim na birim ji heyali. Ji sutuni hata sutuni çil mifte hünd iryi hazini, dan desti hudani marifeti ve nasini. Ji derinci hata derinci hata piya Şişim ez nekişandim danim defi riya. Ya Şişim tu rahmani, tu halikı geyani.[37]

Tercümesi:

Amin! Amin! Allah dinin bereketidir. Şemsettin, Fahrettin, Nasirittin, Sadrettin, Umadettin, Bahaattin'in himmetlerini dilerim. Sultan Şeyh Hadi (Adi) evvel ve ahir bir taçtır. İyilikleri o verir. Kötülükleri de o giderir. Elhamdülillahi rabbilalemin. Sabah oldu, güneş doğdu. Nurdan nur söktü. Melek Hamram rastladı. Ne kadar büyüksün ey yaratan. Evden eve kadar Şişim tasfiye sahibidir, cezalandırır. Şişim'i hatırımdan hiç uzaklaştırmam. Sütundan sütuna definenin içinde kırk anahtar var. Bilgi ve marifet sahibinin elindedir. Dereceden dereceye Şişim feraç sahibidir. Zemzemi, Kabe'i-şerifi ve Haccı tavaf ediyorum. Gözümden ayağıma kadar Şişim beni süsledi ve yolların ağzına koydu. Ey Şişim sen rahmansın, sen halikı geyansın.

Talaat aleyye'ş-şemsü ve cae aleyye isnani mine'l-celladin. Fe ya miskinu kum veşhed şehadettin ve hiye innellaha vahidun. Ve'l-melek eş-şeyh hüve habibullah ve sellim selamen ala eş-şeyh Adi ve ala ümmetihi ve'l-kubbeti'l-kebir el-mevcudeti tahteha. Ve ala kubbeti turis ala Fahrettin ve ala eş'şeyhi ve'l-piri ve ala mezarı dirisurveşhed bi ennehu bi kuvveti zirai'ş-şeyhi elleti refeaha sarennasu yezidiyyeten.

---

37) Bu duayı bir Yezidi Kaval'dan aldım. Duayı yazıya geçirinceye kadar Kaval belki elli kere okumuştur. Çünkü O çok hızlı okurdu. Ben bir iki kelime yazıncaya kadar duayı bitirirdi ve tekrar baştan başlardı. Ancak bu şekilde duayı yazabildim.

Tercümesi:

Güneş üzerime doğdu, Cellalardan ikisi geldi. Ey zavallı kalk, din şahadetiyle şahadet getir. Dinin şahadeti şudur ki: Tanrı birdir. Melek Şeyh ise tanrının sevgilisidir. Şeyh Adi'ye, ümmetime altında bulunan büyük kubbeye, Turis'in kubbesine, Fahrettin'e[38] Şeyhe, Pire Derasor mezarına selam söyle. Bilirim ki, Şeyhin kaldırdığı[39] kolun kuvvetiyle insanlar Yezidileşmişlerdir.

Yezidilerin Çarşamba ve Cuma sabahı okudukları duaları:[40]

Amin! Amin! Tebarekeddin'il-evvelin el-ibneyni'l-hadimeyn. Ya Allah, ya daim, ya gafur, ya mevcud, ya fettah, ya rezzak, ya müdebbire kevni, ya sair, ya emdin, ya Şemseddin, ya Fahreddin, ya Şecaaddin, ya Azrail, ya Cebrail, ya Semnesail, ya Mikail, Ya Derdail, ya İsrafil, ya rabbi ente tebarekettin, ya rabbi ala şe'nike, ala mekanike, ala sultanike, ala azametike ed'u ve escudu ma lena gayruke, ya kaimu kayyim, terrahham, terrahhamni, ente kerimi, ente daimiyyun, ente mevcudun, ente mabudun, ente huday, nurun nurullah, verdim, mendim, tu hudayi, bi suci, bi günahi, hayri, mabudike, ruhi, maliki mülki, cihali, halik.

Duanın tercümesi oldukça zor. Çünkü birçok kelimeler anlaşılmamakta ve cümlelerde birbirini tutmamaktadır. Mümkün mertebe tercüme etmeye çalıştım:

Amin! Amin! Din kutludur. Evveller, iki oğlan ve iki hizmetçi. Ya Allah, ya daim, ya gafur, ya mevcut, ya fettah, ya rezzak, ey kainatı idare eden. Ya Sair, ya emdin, ya Şemseddin, ya Fahreddin, ya Azrail, ya Cebrail, ya Mikail, ya İsrafil, ya Şecaaddin, ya Sem-

---

38)Yezidi inançlarına göre Fahrettin güneşi temsil etmektedir.

39) Şeyh Adi kastedilmiş olsa gerek.

40) Bu duanın metni Bağdat'ın tanınmış şahsiyetlerinden Yakup Serkis'in eski bir yazmadan fotoğraf ile naklettiği yazıdan alınarak tercümesi ile verilmiştir.

nasail, ya Derdail, ya rabbi sen dinin kutlususun. Ya rabbi, senin mevkiin, saltanatın ve büyüklüğün ile dua ediyorum ve secdeye kapanırım. Senden bizim başka bir kimsemiz yok. Sen kaimsim. Bizi düzelt. Merhamet et bize merhamet eyle. Sen kerimsin. Sen daimsin. Sen varsın, sen mabutsun, sen hüdasın, suçun, günahın yok. İyisin, sana taparız. Sen ruhumsun, malikü'l-mülksün. Cehali. Halik.

b) Oruç

Yezidiler her yıl Ocak ayında fasılasız üç gün oruç tutarlar. Yezidilerce bütün din ve şeriatların asıl kaynağı olan kutsal kitapta oruç için nazil olan hüküm, Kürtçe se ruz yani üç gündür. Müslümanlar ise sih ruz yani otuz gün tuttular. Bazı Yezidiler ise Kur'an-ı Kerim'de 'men cae bi'l-hasenatı felehu aşru emsaliha"[41] yani kim ki bir iyilik yaparsa Hak Teala yaptığı iyiliğe karşı on iyilik verir, mealindeki ayete müsteniden üç gün oruç tutmakla otuz gün sevabını kazanırlarmış, orucun başlama ve sonu, iftar zamanı, orucu bozan şeyler gibi hususlar hemen hemen İslam dinindekilerin aynısıdır. Yalnız Yezidilerde tuza batırılmış bir parça ekmekle iftar etmek farzdır. Yahudilerin de Cumartesi orucunun iftarında bu şekil hareket ettikleri malumdur. Yezidiler bunu Yahudilerden almışlardır. Yezidiler, Ramazan aylarında Müslümanlar oruçlu iken onların gözleri önünde yiyip içmezler ve Müslümanlara saygılarından dolayı gizli bir şekilde yiyip içerler.

c) Hac

Yezidilerin Kabesi, Laleş'te Baazra (Baadri) köyünde bulunan Şeyh Adi'nin mezarı veya makamıdır. Yezidiler, her yıl özel tören-

41) 6 En'am 160.(A.T.)

lerle burayı tavaf ederler. Burada toplanırlar. Bir de Yezidiler erenlerinin ve başkanlarının mezarlarını ziyaret ederler.

Yılbaşı bayramı (Sersal) ise, Nisan ayının ilk Çarşamba günüdür. Bu bayram yaklaşınca yukarıda zikrettiğimiz yedi kutsal sancağı kaldırarak davul eşliğinde Şeyh Adi'nin makamına giderler. Oraya vardıklarında kadın erkek kendilerine has bir şekilde dans ederler ve oynarlar. Sonra hazırlanmış yemek sofrasına oturarak hep beraber yemek yerler. Bütün bu yemekler, Şeyh Adi'nin mülk ve gelirinden yapılır. Hiçbir misafir kendi yemez ve kendi cebinden bir şey harcamaz. Yezidilerce, bugün bu yer kutsal kızıl bir nur ile çevrilmiş dolayısıyla bugün o çevreye girmiş her Yezidinin günahı affolunurmuş. Bayramın birinci günü olan Çarşamba bu şekilde geçer. Sonra Musul'a bağlı Başıka denilen köye giderler. Perşembe ve Cuma günlerini burada geçirirler. Burada bulunan Şeyh Mehmed'in makamında, bir gün önce Şeyh Adi'nin makamında yaptıkları merasimi aynen icra ederler. Oynarlar, dans ederler, yemek yerler. İkinci Cuma gününde ise Şeyh Hasan Farduş'un kabrini ziyaret etmek üzere Deraviş köyüne giderler. Haccın son günü olan üçüncü Cuma günü de Bahzani köyüne yakın olan Şeyh Ebi Bekir'in kabrini ziyaret ederler. Burada oynarlar, cirit yaparlar, def çalarlar. Gerçekleştirilen bu dini törenler iki gün devam eder. Artık bundan sonra hac merasimi bitmiş olur.

Yezidiler, başka zamanlarda da bazı ölülerini özel törenlerle (oyun ve danslarla) ziyaret ederler.

Yılbaşı bayramında hacca giden Yezidiler Şeyh Adi'nin makamından bir miktar toprak alırlar ve bu toprakları hap (küçük fındık şekline) haline getirirler. Memleketlerine döndüklerinde mübarektir diye herkese verirler. Hatta bazı din adamları topraktan yaptıkları bu hapları hastalara satarak geçimlerini bu şekilde temin eder-

ler. Bu hapların hastalara şifa verdiğine inanılır.

Yezidiler, ziyaretlerden önce dini bir şekilde yıkanmakla mükelleftirler. Oysa başka zamanlarda Yezidiler el ve yüzlerini bile yıkamazlar. Çünkü inanışlarına göre: dini bir gusül yaptıktan sonra artık vücudu yıkamaya lüzum yok.[42]

42) Bu hususiyetin aynısına Hıristiyanlıkta rastlamaktayız.

Yezidilerin Örf ve Adetleri

a) Evlenme[43]

Yezidilerde evlenme birkaç aşamada olmaktadır:

Birinci aşama: Erkek, sevdiği ve istediği kıza evlenme teklifinde bulunur. Aralarında önce şahsi bir sözleşme ve anlaşma olur. Bu da en çok hac mevsiminde yapılır. Çünkü bu mevsim ve bu yerde herkes rahat, birbiri ile konuşabilir ve birbirine karışabilir. Erkeğin vereceği başlık ve çeyiz aralarında tayin edilir. Kızla evlendikten sonra Yezidi olmayanlarla temastan çekinmesi şart koşulur. Bu durum Mecusilik gibi eski dinlerde de İbahicilik mevcuttur.

İkinci aşama: Kendi aralarında anlaşan kız ve oğlan durumlarını kız, anasına ve oğlan da babasına bildirerek evlenmelerinin gerçekleştirilmesini isterler. Bunun üzerine isteme törenleri yapılır, şartlar koşulur, başlık miktarı ilan edilir. (Bu başlık Yezidilerde bir miktar gümüşten ibarettir. Başka bir şey olamaz.)

Anne ve baba bu evliliği uygun bulmaz ise erkek kızı kaçırır. Büyük bir zata sığınıp yardım talep eder. Bu zat araya girer, onları barıştırır ve böylece evlenme törenleri yapılır.

Üçüncü aşama: Bu aşama da dini evlenme akdi yapılır. Şöyle ki: Kahinlerden birisinden bir parça ekmek getirilir. İkiye bölünür. Bir parçası erkeğe, diğer parçası ise kıza verilir. Ekmek bulunmadığı takdirde Şeyh Adi'nin türbesinden getirilen bir parça toprak,

43) Abdürrezzak El-Haseni, age., s. 83-89.

gelin ve damat arasında savrulur ve merasime son verilir.

Yezidilerde birden fazla kadınla evlilik caizdir. Erkek için evlenme yaşı 20-30, kızlar için de 15-20 yaşları arasındadır. Yılın ilk ayı olan Nisan ayı ki Sersal bayramıdır, evlilik caiz değildir.

Evlenen kızın babasıyla ilgisi tamamen kesilir. Hatta babasına varis bile olamaz.

Her Yezidi ancak her bakımdan kendi dengi ile evlenebilir. Başkası ile evlenemez. Mesela bir Şeyhin oğlu ancak bir şeyhin kızı ile ve bir şeyhin kızı ancak bir şeyhin oğlu ile evlenebilir. Aynı şekilde şeyhin oğlu veya kızı bir köçeğin oğlu veya kızıyla evlenemez.

Yezidi olabilmek için Yezidi anne veya babadan doğmuş olmak gerekir. Kardeş ve amca kızlarıyla evlenme caiz değildir. Ayrıca Yezidilerin, Yezidi olmayanlarla evlenmeleri yasaktır. Yezidi kanına başkalarının kanı karışmaz. İşte Yezidilerin neslini inkıraza sürükleyen sebeplerden en önemlisi budur. Bir çok araştırmacı Yezidilerin böyle devam ederse soylarının bitebileceğini ve tarih sahnesine gömüleceklerini düşünmektedirler.

Bir Yezidi, Yezidi olmayan biriyle zina ederse cezası ölümdür.

b) Boşanma

Kadının zina yapması, çocuk dünyaya getirememesi veya taraflardan birinin evi üç yıldan fazla terk ederek geri dönmemesi halinde boşanma için gerekçelerdir.

Boşanan kadın ömrünün sonuna kadar başkası ile evlenemez. Fakat aynı kural erkekler için geçerli değildir.

c) Sünnet

Yezidiler çocuklarını bir yaşını doldurur doldurmaz sünnet ettirirler. Ayrıca çocuk doğduğunda yıkanarak vaftiz edilir.

d) Kirve

Yezidiler çocuklarını sünnet ettirirken bir Müslüman'ı Kirve yaparlar. Sünnet yapılırken çocuğun bir damla kanı Müslüman kirvenin üzerine damlatılır. Bu münasebetle aralarında akrabalık tesis edilmiş olur ve sürekli olarak her türlü konuda birbirlerine yardım ederler.

e) Ahiret Kardeşliği

Her Yezidinin ruhani sınıftan Ahiret Kardeşi vardır. Ahirette kendisine yardım erecektir ve kardeşlik farzdır. Bu kardeş, Ahiret kardeşi olan Şeyh veya Pire yılda belirli bir vergi verir. Dünyaya geri dönecek olan ruh fanidir.

Yezidilerde Yasaklar

a) Yiyecekler [44]

Marul, lahana ve insan pisliği ile yetişmiş sebzelerin yenmesi yasaktır. Anlatılana göre,

Şeyh Adi Bağdat'tan memleketi olan Hakkariye gelirken yolda pislik içinde yetişmiş bir marul görmüş, marula pislikten çıkmasını emretmiş ise de marul çıkmamış. Bunun üzerine Şeyh Adi marulun üzerine tükürmüş ve 'marul yemeyi Yezidiler için haram kıldım' demiştir. Yezidi şeyhleri ise marula kıyasla diğer pislikte yetişmiş sebzeleri de haram kılmışlardır.

b) Giyecek

Yezidilerde mavi elbise giymek yasaktır. Beyaz renkli elbise giymek sevaptır.

c) Saç-Sakal Tıraşı

Yezidiler de bıyıkları tıraş etmek veya yolmak haramdır. Yalnız makasla biraz alınabilir. Sakalın tıraş edilmesi müstehaptır. Fakat dini liderlerin sakal tıraş etmesi haramdır.

d) Okuma-Yazma

Bir kasaba veya şehirde yaşayan Yezidilerden sadece bir kişi-

44) Abdürrezzak El-Haseni, age., s. 93-96.

den başka diğerlerinin okuma yazma öğrenmesi haramdır. Bunun sebebi şu: güya Yezidi halkı Yezidiliğe muttali olursa dini, felsefi bir takım nazariyeler meydana çıkacak ve dolayısıyla türlü türlü mezheplere ayrılacak ve Yezidilik zaafa uğrayacaktır. Bu ihtimali önlemek için halkın okuma yazma öğrenmesi yasak edilmiştir.

e) Mekanlar

Yezidilerce hela ve hamamlar Şeytan'ın yeridir. Onun için helaya girmek, hamama gitmek yasaktır. Herhangi bir yere kaza-i hacet yaparlar. Bu durumu edebe aykırı görmedikleri gibi hoş karşılarlar.

f) Söylenilmesi Yasak Olan Kelimeler

Genel anlamda Yezidiler Ş, L ve H harfiyle başlayan kelimeleri kullanmazlar[45] .Bunların dışında at ve kısraklara yük yüklemek, cünüplükten yıkanmak haramdır.

45) Yasak olan yiyecekler ve giyecekler ve kullanılması yasak kelimelerde dahil olmak üzere hepsinin ortak özelliği Ş, L, H harfleriyle başlıyor olmasıdır.

Ölü ve Cenaze

Yezidilerde özel bir cenaze töreni vardır. Yezidilerden birisinin ölümünde Şeyhlerden birisinin oraya gelmesi şarttır. Def ve saz çalınır. Yanık seslerle mersiyeler söylenir. Kadınlar elleri ile göğüslerine vururlar. Kadın, erkek ağlaşırken Kaval gelir. Cenaze alayının önüne düşerek def, saz, mersiyeler eşliğinde cenaze mezarlığa götürülür. Herkes suskun bir vaziyette bekler. Topluluktan birisi ölen kişinin iyiliklerinden ve meziyetlerinden bahseder. Ölünün vücudu Şeyh Adi'nin kabrinden getirilmiş toprakla (kafur yerine) tahnit edilir. Cenaze defnedildikten sonra Şeyh telkin duası yapar. Yezidilerin kabirlerinin şekli Müslümanların mezarlarından farklı değildir. Yalnız mezara cas koymazlar ama kabri süslemekle ve geceleyin sabaha kadar kabri başında ateş yakmakla yükümlüdürler. Taziye üç gün devam eder. Kadınlar bu üç gün zarfında sabah ve akşam olmak üzere her gün kabri ziyaret ederler. Hatta öğle vaktinde giderlerken yol boyunca def ve saz çalarlar. Kabre yaklaştıklarında ise elleriyle yüzlerine vurmaya başlarlar. Taziyenin üçüncü günü akşamında yemek yaparlar. Bu yemeği ölünün mezarının başına bırakırlar. Ölünün o gece bu yemekleri yiyeceğine inanırlar.

Ruhların Tenasühü

Yezidiler, ruhların tenasühüne inanırlar. Onlara göre ruhlar iyi ve kötü olmak üzere iki türlüdür. Kötü ruhlar, kötü olduğuna inanılan hayvanların mesela domuz, köpek, eşek gibi benzeri hayvanların vücuduna girerler ve bu şekilde azap görmüş olurlar. Bunlara ervah-ı habise (kötü ruhlar) denir. İyi ruhlara da ervah-ı tayibe denir. İyi ruhlar hep havada uçarlar. Hayatta olanlara gayptan haber ve gizli sırları bildirirler. Dolayısıyla iyi ruhların gayp alemiyle bağlantıları vardır. Onun içindir ki Yezidi din adamları Yezidilerden birisi ölünce onu rüyada görmeye çalışarak akıbetini bu şekilde anlamak isterler. Ölen kişinin ruhunun dönüşünü, durumunu ve ruhunun nereye gittiğini keşfetmeye çalışırlar. İyi ruhların hayatta olanlara verdikleri bilgiler ise cennetlik ve cehennemlik ruhları bildirmekten ibarettir.

İşte ruhların göçü inancı esas inançlardan birini teşkil etmektedir. Ruhların göçü ile ilgili keşifler ancak din adamlarına mahsustur.

Sosyal Hayatta Yezidilerin Rolleri

Yezidilerin sosyal hayatta yerleri yoktur. Herkes onları hakir görür. Çok iptidai, cahil ve vahşi bilirler. Her müstevli hükümet, onları istila etmiş ve imhalarına çalışmıştır. Müslümanlarca, Mecusiler gibi Yezidiler de kafirdirler. Osmanlı Devleti zamanında Yezidilerden çok kimseler öldürülmüştür. Hele Kuran-ı Kerimdeki taviz ve şeytan kelimelerini balmumu ile kapatmaları Müslümanları büsbütün aleyhlerine kışkırtmıştır. Özellikle Musul'a giden her vali bunları tenkil etmiştir. 1260 hicri yılında Osmanlı ordusu Musul Vilayeti içinde yaşayan Yezidilerin katlini emretmiştir. Bu genel katillerde Yezidilerin dörtte üçü öldürülmüştür. Bu olaylar Yezidiler arasında, mersiyelerle, şarkılarla her zaman canlı tutulmakta ve bu vakıalar nazmen ve mufassal olarak yad edilmektedir.

1311 hicri yılında Osmanlı Devleti Ruslarla savaşırken her tarafta olduğu gibi Yezidilerden de asker toplamak üzere Tahir Bey zamanında bir komutan Yezidiler arasına girdi. Fakat Yezidiler, dini bir takım mahzurlar ileri sürerek askere gidemeyeceklerini gösterir bir layiha yazarak askeri albaya sundular. Özürleri hükümetçe kabul edildi, nakdi bedel alınmakla yetinindi. O gün Yezidilerce bayram yapıldı ve her yıl da bu bayram şenliklerle yapılır. Layihada gösterilen özürler şunlardır:

1) Kadın, erkek her Yezidi her yıl üç defa Melek-i Tavusu ziyaret etmekle mükelleftir.

2) Her Yezidi her yıl 15-20 Eylül tarihleri arasında Şeyh Adi'nin kabrini ziyaret etmek zorundadır.

3) Her Yezidi her sabah güneşin ilk ışıklandırdığı yeri (Müslim, Gayrimüslim) hiç bir kimse onu görmeden ziyaret etmekle mükelleftir.

4) Her Yezidi her sabah, kendisine en yakın olan en büyük din adamının ellerini öpmekle görevlidir.

5) Bir Yezidi namaz kılarken Müslüman birinin görmesi haramdır. Tesadüfen onu gören Müslüman'ı ya öldürecek ya da kendisi intihar edecektir. Bu iki şıktan birisini yapamaz ise yedi gün oruç tutacak ve Melek-i Tavus için kurban kesecektir[46]

Bir Yezidi öldükten sonra günahlarının affı için ona telkin yapmak üzere Şeyhin onun yanına gelmesi gerekir.

Her Yezidi, her gün aralarında bulunan en büyük din başkanının Şeyh Dükani denilen yerde, kurulan sofrada yemek yemekle ödevlidir.

Her Yezidi kendi evinde oruç tutmakla, aile efradının yediğinden, içtiğinden yemek ve içmekle, oruçlu olduğu her günün sabahında dini başkanın huzuruna ve her akşam da oruç olduğunu ispat etmek için ruhani başkanın yanına gidip ispatı vücut etmekle vazifelidir.

Bir Yezidi bütün bir yıl müddetle gurbette kalsa ve karısının yanından ayrılsa karısı kendisinden boşanmış olur.

Her Yezidi yeni bir gömlek yaptığı zaman Şeyh Adi'nin mezarı yanındaki zemzem suyu ile yıkamakla mükelleftir.

Her Yezidi yeni bir gömlek yaptığı zaman kardeşi, bu gömleğin cebini açacaktır.

Müslüman veya Yahudi veyahut Hıristiyanların sürmeleri ile sürme çekmek ve tarakları ile taranmak Yezidiler için haramdır. Usturaları ile tıraş olmak onlar için yasaktır. Zaruret halinde yapılırsa Zemzem suyu ile yıkamak lazımdır.

Helaya, hamama girmek ve ölmüş hayvanların etini yemek Yezidilerce haramdır.

İnsan pisliğinde yetişen sebzeleri yemek haramdır. Bazı Yezidiler ise balığın yenilmesini de haram kılarlar. İşte bu yasakları isteyerek ve hatta istemeyerek yapan Yezidi dinden çıkar.

---

46) Yezidi inancına göre, Müslümanların namazlarında küfür sayılan hususlar var imiş.

Yezidilerde İlim ve Tahsil

Yezidilerin Mushaf-ı Reş isimli mukaddes kitaplarına göre okuma yazma öğrenmeleri haramdır. Daha öncede bahsedildiği gibi okuma yazma hakkı sadece sayıları çok az olan din büyüklerine tanınmıştır. Mushaf-ı Reş ise Yezidiliğin kurucusu kabul edilen Şeyh Adi tarafından yazıldığına inanılmaktadır.

Emir İsmail'in oğlu Muaviye Emeviye Yezidi inancına göre yenilmesi haram olan marul, lahana ve ıspanak gibi sebzelerin yenmesini helal kıldığı gibi okuma ve yazmaya fetva vererek serbest bıraktı.[47]

Irak'ta Yezidilere ait beş yüzden fazla medrese vardır. Bu medreselerde yirmi bin Yezidi okumaktadır. Emeviye'nin kardeşi Yezidhan halen Bağdat'ta hukuk tahsili yapmaktadır. Son zamanlarda Yezidilerin çocuklarını okullara göndermeye rıza göstermeleri onlarda müspet bir uyanmanın işaretleri sayılabilir.

Yezidiler bulundukları çevrede konuşulan dili konuşmakla beraber hepsinin dili Kürtçe'dir.

---

47) Erol Erk, 'Yezidiler Arasında', 18 Mart 1966, s. 4.

Ek I
Şeyh Adi B. Müsafir El-Hakkari

Ünlü ve meşhur bir şeyhtir. Birçok insan onun yolunu izlemiştir. Bu insanlar ona o kadar çok bağlanmışlardır ki nihayet onu namazlarında kıble, ahirette dayanak konumuna yükseltmişlerdir. Seçkin münevverlerin hiçbiri onun seviyesine ulaşamaz. Şeyhin; Akil El-Menbici, Hammad Ed-Dabbas, Ebu'n-Necib Abdulkadir, Ebu'l-Vefa El-Hulvani ve Ebu Muhammed Eş-Şünbiki ile dostluk ilişkileri vardı. Şeyh, Erbil'e gitmiş sonra Kerhini'ye yerleşmiş, Hakkari'deki zaviyesine çekilinceye kadar da burada yaşamıştır.

Ebu'l-Fereü Abdurrahman b. Necm b. Abdulvahhab El-Hanbeli El-Vaiz ilaveten şöyle demiştir: Hakkari'de züht hayatı yaşayan Şeyh Adi'nin kardeşinin oğlu Şeyh Adi b. El-Berekat, Şeyh Adi'nin doksan yıl yaşadığını ve 557 yılında öldüğünü söyledi. Şeyh Hammad b. Muhammed b. Cessas şöyle demiştir: 'Adi'den daha güzel yaşayan, ondan daha heybetli daha mütevazı ve daha duygusal kimse görmedim. Sözü edilen bu Hammad, Şeyh Adi'nin bir dostudur. Hammad ayrıca şöyle demiştir: 'Adi bir küheylâna bindi; ölünceye kadar ondan inmedi. Gündüzleri bir lokma yutmadı, geceleri uyumadı. Kimsenin ne yiyeceğini yedi, ne de içeceğini içti. Hiç kimse onu kötü bir huy ile itham etmemiştir.

Amcam Ebu'l-Hasen Ali b. El-Mübarek dedi ki: 'Ömer b. El-Mella şöyle dedi: Adi bir gün şöyle dedi: Amire! Dün gece seni dergahta göremedim?' Dedim ki: 'Sen içeri girdiğinde, ben kapının arkasında idim veya bu anlamda bir şey söyledim.'

Ebu Said Kökböri b. Ali b. Bektegin bana şunu anlattı: Tarif El-Belhasi'yi şöyle derken işittim: Ama bir adam Şeyh Adi'yi ziyarete geldi. Ona;

her adım için sevap vardır dedim. Adi dedi ki: 'Bilakis her adım bir hacc (a bedel)dir. Allah selamet versin o, bu sözleri, şeyhi inkar sadedinde zikrederek alimleri methetti, cahilleri zemmetti.

Ahmed b. Şuca b. Menan'ın beyanına göre El-Hıdr b. Abdullah El-Kalanisi şöyle demiştir: Şeyh Adi'nin huzurun da Erbil Kalesinden söz etmiştik. Şeyh şöyle dedi: 'Orada iki tane veli vardır. Biri batı diğeri doğu kapısında her ikisi de surlardadır. Batı kapısında adak sunulan bir yer vardı. Nasraniler, bunun günümüzde Halebi Hapishanesi denilen kale hapishanesinde bulunan şehit olduğunu iddia ederler. Adi'nin kastettiği şahıs budur. Bu düşünce daha tutarlıdır. Daran yolundaki kabre dikkat çeken de yine Adi'dir.

Ebu Said Kökböri şöyle dedi: 'Küçüklüğümde Adi'yi Musul'da gördüm, kısa boylu, esmer bir adamdı.

Hasen b. Adi, Adi'nin 555 yılında öldüğünü ifade etti.

Şerefüddin b. Berakat El-Mübarek b. Ahmed El-Lahmi El-Erdebili, Tarihü Erbil, Tahkik, Sami b. Es-Seyyid Hamas Es-Sakar, Kısmu'l-Evvel, Bağdat: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, s.116-117.

Ek II
Adi Bin Müsafir El-Hakkari

Zahit, Şeyh Adi b. Müsafir Musul'un bir vilayeti olan Hakkari'de 557 vefat etti. Baalbek asıllıdır ve daha sonra Musul'a göç etmiştir. Banliyö ve taşra halkı kendisine tabi oldu ve saygı gösterdi.

Bunu da ilave etmek gerekir ki:

İmam Nureddin Ebu'l-Hasen Ali b. Yusuf b. Cerir b. Midad b. Fazl El-Lahmi Rahimehullahi Teala Behçetü'l-Esrar ve Madinü'l-Envar isimli eserinde şöyle der: 'Şeyhülislam Muhyiddin Abdülkadir El-Cili, Adi'yi çokça metheder ve överdi. Onun otorite olduğunu kabul ederek şöyle demiştir: Eğer peygamberlik mücahede ile elde edilmiş olsaydı Adi b. Müsafir onu elde ederdi.'

Şeyh Ebu Muhammed Abdullah El-Batayili'nin şöyle dediği nakledilmektedir:

'Şeyh Adi secde ettiğinde beyninden; mücahedenin şiddetinden çakıl taşlarının kuru toprağa düşerken çıkardığı ses gibi bir ses çıkardı. Adi işin başında çöllerde, dağlarda, sahralarda ikamet etmiş, insanlardan uzak kalmış, sürekli dolaşmış ve muhtelif mücahedeler yaşamıştır. Dağlar ona alışkındı, çöller ona aşinaydı, yabani hayvanlar onu tanırdı. Ve doğu illerinde, sadık müritlerin terbiyesi için gönderilen, süluklarının ve problemlerinin çözümlerinin kendisinde son bulduğu kişilerden biridir. Ve ayrıca (O) gençken Tacü'l-Arifin Ebü'l-Vefa Rahimehullahi Aleyhin (vefat ettiğinde) cenazesini yıkamış birisidir.

Şeyh Ebu Muhammed Abdullah b. Kamil El-Hüseyni El-Beysani'nin şöyle dediği nakledilmiştir:

Halife Bağdat'ta bir ziyafet verdi ve bütün Irak ileri gelenlerine ve alimlerini davet etti. Şeyh Abdulkadir, Şeyh Adi ve Ahmed b. Er-Rufai,

Allah cümlesine rahmet eylesin, dışında herkes, bu davete icabet etti. Davetliler gidince, vezir, Halifeye: Şeyh Abdulkadir, Şeyh Adi ve Şeyh Ahmed gelmediler dedi. Halife: 'Benim nazarımda sanki hiç kimse gelmemiş demektir.' karşılığını verdi ve sonra kapı muhafızına Şeyh Abdulkadiri çağırmasını ve Şeyh Adi ile Şeyh Ahmed'i getirmek üzere Hakkari Dağına ve Ümmü Ubeyde'ye gitmesini emreder. Dedi ki: Daha kapı muhafızı Halife'nin huzurundan ayrılmadan ve daha emirnameler yazılmadan, Şeyh Abdulkadir bana şöyle dedi: Şavir, Halbe Kapısının dışındaki mescide git, orada Şeyh Adi'yi ve yanında iki kişi daha göreceksin, onları buraya çağır. Sonra Şuniziyye Mezarlığına git. Orada da Şeyh Ahmet b. Er-Rufai'yi ve yanında iki kişi daha göreceksin onları da buraya çağır. Dedi ki, 'Halbe Kapısının dışındaki mescide gittim. Orada Şeyh Adi'yi gördüm, yanında iki kişi vardı. Dedim ki: 'Efendim! Şeyh Abdulkadir sizi istiyor.' 'Memnuniyetle', dedi ve kalktılar. Ben de onlarla beraber yürüdüm. Şeyh Adi bana: 'Şavir, Şeyhin sana emrettiği üzere, Şeyh Ahmed'e gitmeyecek misin?' Dedi. Ben de; 'Gideceğim' dedim ve Şuniziyye Mezarlığına vardım. Şeyh Ahmed'i buldum, yanında iki kişi vardı. Dedim ki: 'Efendim, Şeyh Abdulkadir sizi istiyor.' 'Memnuniyetle', dedi.

Hemen kalktılar, iki Şeyh akşam vakti Şeyh Abdulkadir'in evinde buluştular. Şeyh onları karşıladı. Çok geçmeden kapı muhafızı Şeyhin evine geldi ve ikisinin de orada olduğunu gördü. Hemen Halifeye giderek, onların orada olduğunu bildirdi. Halife bizzat kendi eliyle bir yazı yazıp oğlu ve kapı muhafızıyla onlara göndererek gelmelerini istedi. Onlar da bu isteği yerine getirip oraya doğru yola koyuldular. Şeyh, benim de onlara katılmamı emretti.

Kıyı boyunca Şeyh Ali b. El-Hili, Allah ona rahmet etsin, ile karşılaştık. Şeyhler onunla görüştüler. O da onlarla beraber yürümeye başladı. Güzel bir eve vardığımızda; Halife kemerini kuşanmış ayakta bekliyordu. Yanında iki tane de hizmetçi vardı. Evde onlardan başka kimse yoktu. Halife onları karşılayarak: 'Efendiler, krallar tebaasını davet ettiğinde, yollarına ipek sererler', dedi ve elbisesini yollarına serdi ve yürümelerini istedi onlar da yürüdüler. Bizi, hazırlanmış bir sofranın olduğu bir mekana götürdü. Herkes oturdu ve yemeğe başladılar. Onlarla beraber ben de yedim.

Sonra çıktılar İmam Ahmed b. Hanbel (R.A)'nın mezarını ziyaret etmeğe gittiler. Çok karanlık bir gece idi. Şeyh Abdulkadir, önünden geçtikleri her kaya, kütük, duvar ve mezarı eliyle işaret ediyor, o da ay ışığı gibi ışık saçıyordu. Onlar da bu ışıkta yürüyorlardı. Bu ışık bitince, Abdulkadir başka bir şeye işaret ediyor bu defada o ışık saçıyordu. Böylece ışıkla yürümeye devam ederler. İmam Ahmed'in mezarına kadar hiç kimse Şeyh Abdulkadir'in önüne geçmedi. Dört şeyh ziyaret için mezarlığa girdiler. Onlar dönünceye kadar biz, mezarlığın kapısında bekledik. Ayrılık vakti geldiğinde, Şeyh Adi, Şeyh Abdulkadir'e: Bana ne tavsiye edersin? Dedi. Şeyh Abdulkadir; 'Kitap ve Sünneti tavsiye ediyorum' dedi ve ayrıldılar.

Şeyh Adi'nin hizmetçisinden şöyle nakledilir:

Ona yedi yıl hizmet ettim. Birçok kerametini gördüm. Bunlardan bir tanesi şudur: Bir gün eline su döküyordum. Bana: 'Dileğin nedir? Dedi. Ben de: 'Kuran okumak istiyorum. Fakat Fatiha ve İhlas surelerinden başka bir şey ezberleyemedim, ezber bana çok zor geliyor' dedim. Eliyle göğsüme dokundu, aynı anda Kuran'ın tamamını ezberleyiverdim.

Bir gün ona: 'Efendim, bana gayb vakası göster' dedim. Mendilini bana verdi ve: 'Bununla yüzünü ört' dedi. Ben de mendil ile yüzümü örttüm, sonra: 'Kaldır' dedi. Ben de mendili kaldırdım: Yazıcı melekleri gördüm; insanların amellerini yazıyorlardı. Üç gün bu hal üzere kaldım; hayat bana ağır gelmeye başladı. Ondan yardım istedim. Aynı mendil ile yüzümü örttü. Sonra mendili kaldırdım ve bütün bunları görmez oldum.

Bir gün bana Şeyh Akil El-Membeci'yi anlatıyordu. Bu zat, Şeyh Adi'nin şeyhidir. Ona dedim ki: Onu bana gösterebilir misin? Bana bir ayna verdi ve ona bakmamı emretti. Aynada kendime baktım. Sonra ben kayboldum ve aynada bir şahıs belirdi. Onun yüzünü ayrıntılarına kadar hatırlıyorum. Şeyh Adi bana: 'Saygılı ol, zira o, Şeyh Ukayl'dır.' Uzun bir süre öylece ona baktım. Sonra bu zat kayboldu ve aynada ben belirdim.

Bu zat, Şeyh Şerefüddin Ebu'l-Fedail Adi b. Müsafir b. İsmail b. Musa b. Mervan b. El-Hasen b. Mervan b. El-Hakem b. Mervan El-Emevi'dir.

İbnü'l-Verdi, Tetimmeti'l-Muhtasar, Tahkik, Ahmet Rıfat Bedravi, c.2, Beyrut: Daru'l-Marife, 1970, s.100-103.

Ek III
Adi Bin Müsafir El-Hakkari

Adeviye Taifesinin kendisine nispet edildiği, ünü her tarafa yayılmış ve pek çok kimsenin kendisine tabi olduğu salih ve meşhur bir kimsedir. Bağlıları haddi aşacak bir inanca sahip oldular. Hatta onu namazları için bir kıble ve ahiretleri için yegane azık addettiler. Adi, birçok Şeyh, Salih ve Meşhur kimselerle arkadaşlık ettikten sonra Musul nahiyelerinden olan Hakkari dağlarına[160a] çekildi. Orada bir zaviye inşa etti. Daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde çevredeki insanların teveccühüne mazhar oldu.

Ebu'l-Berakat İbnü'l-Mustevfi, Tarihü'l-Erbil adlı eserinde Şeyh Adi'yi zikredip, onu Erbil'i ziyaret edenler arasında sayar. Erbil Meliki Muzaffereddin şöyle der: 'Çocukken Musul'da Adi b. Müsafir'i gördüm. Adi orta boylu, esmer biriydi.'

Adi'nin salih bir kimse oluşu ile ilgili birçok rivayet anlatılırdı. Rivayete göre Adi, Baalbek nahiyelerinden Beytifar denen bir köyde doğmuştur. Adi bin Müsafir'in doğduğu ev hala ziyaretgahtır.

Adi 557 yılında bir görüşe göre de 555 yılında kendi şehrinde vefat etmiş ve kendi zaviyesinde defnedilmiştir.

Adi'nin kabri kendisine teveccüh edilen sayılı türbelerdendir. Şu vakte kadar da onun izlerinin hatırasını ayakta tutup yolunu takip etmektedirler. İnsanlar, Adi'nin dönemindeki insanların ona gösterdiği saygı ve inancı hala korumaktadırlar. 90 yıl yaşamıştır [160b].

İbn Furat, Nasuriddin Muhammed Bin Abdurrahim Ali El-Mısri, Tarih'ud-Düvel ve'l-Muluk (Tarih-u Furat), Cilt 3, 160a-160b, Viyana Devlet Kütüphanesi, No: AF. 119. (Bu yazmanın ilgili bölümlerinin fotokopisini bize ulaştıran Hasan Çağlar Beyefendiye teşekkür ederiz.)

Kaynaklar

ABDÜRREZZAK EL-HASENİ, El-Yezidiyyun, Bağdat: Mektebeti'l-Yekzati'l-Arabiyye, 1370.

ABDÜSSELAM EFENDİ, Ümmü'l-İber, Varak, 117a-117b, 118a.

AHMET TEYMUR PAŞA, El-Yezidiyyetü ve Menşeü Nihletihim, Kahire: Matbaatü's-Selefiyye, 1352.

BAYBARA Süleyman, Abdüsselam Efendi, Hayatı, Eserleri, Ümmü'l-İber'in Tercemesi ve Dil Yönünden İncelenmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1994.

BEDRÜDDİN EL-AYNİ, Ikdü'l-Cüman, Tahkik, Muhammet Emin, c.,2, Kahire: 1988.

EBÜ'L-FİDA, Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer, Tahkik, Mahmut Deyyub, c.2, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1997.

ERK Erol, 'Yezidiler Arasında, Hürriyet 13-19 Mart 1966, s. 4.

İBN EBİ'L-HADİD, Şerhu Nehcü'l-Belağa, Tahkik, Munammed Ebu'l-Fazl İbrahim, c.1-2, Kahire: Daru İhyai'l- Kütüb'ül-Arabiyye, 1965.

İBN FURAT, Nasuricldin Muhammed Bin Abdurrahim Ali El-Mısri, Tarih'ud-Düvel ve'l-Muluk (Tarih-u Furat), Cilt 3, 160a-160b, Viyana Devlet Kütüphanesi, No: AF. 119.

İBN FUVATİ, Havadisü'l-Camia, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1997.

İBN HALLİKAN, Vefayatü'l-Ayan, Tahkik: İhsan Abbas, c.3, Beyrut: Daru's-Sadr, 1978.

İBNİ KESİR, El-Bidaye ve'n-Nihaye (İslam Tarihi), c. 12, Çev., Ahmet Ağırakça- Abdülkerim Özaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.

İBNİ'L-ESİR, El-Lübab, c. 3, Beyrut: Daru Sadr.
İBNÜ'L-VERDİ, Tetimmeti'l-Muhtasar, Tahkik, Ahmet Rıfat Bedravi, c.2, Beyrut: Daru'l-Marife, 1970.
MEHMET ŞERAFETTİN, 'İlave', Sayı 4, Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, 1926, ss, 273-275.
MEHMET ŞERAFETTİN, 'Yezidiler', Sayı 3, Daru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, 1926, ss, 1-29.
SEM'ANİ, Kitabu'l-Ensab, Tahkik, Abdullah Ömer El-Barudi, c. 5, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988.
ŞATANUFİ, Behcetü'l-Esrar, Kahire: Matbaati'l-Meymeniyye, 1304.
ŞEREFÜDDİN B. BERAKAT El-Mübarek b. Ahmed El-Lahmi El-Erdebili, Tarihü Erbil, Tahkik, Sami b. Es-Seyyid Hamas Es-Sakar, Kısmu'l-Evvel, Bağdat: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
TADİFİ, Kalaidü'l-Cevahir (Cevherden Gerdanlıklar), Çev., Naim Erdoğan, İstanbul: Sinan Yayınevi, 1972.
TAŞĞIN Ahmet, 'Anadolu'da Yok Olmaya Yüz Tutan Dini Topluluklardan: Yezidiler', Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri 23-28 Ekim 2000 Ürgüp/Nevşehir, ERVAK Yayınları, Ankara-2001, ss.731-752.

Mahmut Bilge

Mahmut Bilge, 1904'te Cizre'de dünyaya geldi.

İlkokulu, 1919 yılında Cizre'de pekiyi derece ile tamamladı. 1961 yılında Trabzon İmam Hatip Lisesi orta kısmında okudu. 1963 yılında da Trabzon İmam Hatip Lisesi'nden pekiyi derece ile mezun oldu.

1962 yılında Hac'ca gitti. Uzun süren memuriyet hayatında on yıl kadar ilkokul öğretmenliği, bir yıl kadar Belediye Başkatipliği ve Muhasebeciliği, on iki yıl kadar da nüfus memurluğu, (1934 yılından 1946 yılına kadar altı yıl Nusaybin, üçer yıl da Kızıltepe ve Cizre'de, 1946 yılından 1948 yılına kadar da Mardin'de Nüfus Başkatipliği) yaptı.

1948 yılından itibaren Cizre, Birecik ve Silopi'de toplam yirmi üç yıl müftü olarak görev yaptı.

Mahmut Bilge, 5.4.1974 yılında Cizre'de vefat ederek burada aile mezarlığına defnedildi.

***

Yazarın, özellikle çevreden gelen talep üzerine hazırladığı eserinin önemli kaynakları arasında bizatihi görüşüp konuştuğu, hatta bazı duaları dahi kendisinden yazdığı Kavallar da vardır. Kavallar'dan binbir güçlüklerle yazdığı bu dualar ile yazıldığı dönem, yazarın tarafsız olma isteği ve Yezidiler'i olduğu gibi anlatma gayreti dikkate alındığında, eserin kıymeti bir kat daha artmaktadır.

Bir de, Diyanet Teşkilatı mensubu bir görevlinin çevresindeki farklı inançlara sahip kişilerle olan ilişkileri, onları tanıma, tanıtma gayreti ve bu gayretine de objektiflik kazandırması ülkemizin hem muhtaç olduğu hem de arzuladığı amaçlarından biridir.

ISBN 975-8424-33-5
9 789758 424337